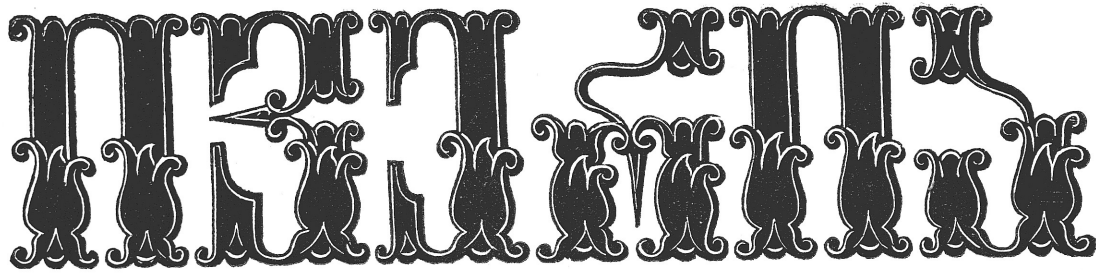

წლიწადი
პირველი

9 ივნისი
1877 წ.

საპოლიტიკო და სალიტერატურო კახეთი.

გამოდის ხუთშაბათობით

ხელის მოწერა: ტფილისს, ჟივერის რედაქციაში, მთაწმინდის ქუჩაზე, შიოკვის სახლების ზემოდ. № 5
ქუთაისს, ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკაში.

ჟივერის ფასი 1877 წელს.

თის თვისა, ვაგზავნი და ვაუკვანელია . . . 6 მან. —
თითო ნომერი — 15 კაპ.

თუ საჭიროება მოიხსნის, რედაქცია გასწორებს და მის-
მოკლებს დასაბეჭდათ გამოვსავნილ წერილებს.
განცხადება მიიღება ქართულსა და რუსულს ენაზე.

საძიებელი: I. აწმეო აღმოსავლეთის საქმისა. —
II. საქართველოს ძატარე — III. ომის ამბები. — IV. სა-
პოლიტიკო მიმოხილვა. — V. ეტნოგრაფიული გან-
ხილვა, (განძელება) და ხუბინოვისა. — VI. ოსმალეთის
საქართველო. — VII. ქალაქის სცენებისაგან.

აწმეო აღმოსავლეთის საქმისა

მის აქეთ, რაც რუსეთისა და ოსმალეთის შორის
ომი ასტყდა, ევროპის პოლიტიკა თითქო შედგა
თითქო დიპლომატიის სმარობა წარბაზნების გრიალს
კერ აუვიდა და შესწყდა. დიპლომატიის მოღვაწეობა
ხომ თავად ისეც დიდი საიდუმლოა და ლიტონის ადა-
მინისათვის მიუწოდებელი, და ომის ატვისს შედეგ ვი
რად კითხვა უნდოდა. რომ სრულებით ფარდა ჩამოეფა-
რებოდა გარეშე კაცის თვალთა წინაშე.

მაგრამ თუ დიპლომატიის იდუმალი აზრი არ ვიცით; თუ
არ ვიცით ნამდვილად რა გზას დაადგება ერთი თუ მეორე
სახელმწიფო მოძველ პოლიტიკაში, ის ვი ვიცით — რა
ხიანდაგზედ იხეიროებს ეს პოლიტიკა, რა საქმეების მი-
ხედვით გაიკვლავს გზას და რა მოვლენა ამოქმედებს
მის მიდრეკილებას. თუმცა ევროპის ყურნალ-გაზეთო-
ბს ენა-გმეღია, მაგრამ მის ჭკობიანობაში ათი რომ
ტყუილი იუჯს ერთი ხომ მართალი იქმნება. მამ შესაძ-
ლოა ვეროთ რა მოხდა და რა თქმულა აღმოსავლეთის
საქმის შესახებ ამ თითქმის ორის თვის განმავლობაში.

ომის დაწყებთვე რუსეთის საქმე ძალიან კარგად
წავიდა, მეტადრე მცირე აზიაში, სადაც რუსის ჯარი
კარგა დიდ მანძილზედ არის წინ წამდგარი და ცოტადა
უკლია უარსის ადებას და აზრუმამდე მისვლას. თუმცა
დუნაის მხედრობას ჯერ აჩავითარი შესანიშნავი ბრძო-

ლა ანა ჭქონია ოსმალეთთან, მაგრამ იქაც კაი დიდი საქმე
მოუხდათ რუსებსა: ოსმალეთის ორი ძლიერი ჯავშნიანი
სომალდი აიეთქეს და დაღუპეს. რუსეთს მიუდგა რუმი-
ნია, რომელმაც სრული თავისუფლება და ოსმალეთისა-
გან უმოკიდებულება გამოაცხადა. ვარდა ამისა ხერხ-
გორიამაც სელმეორედ აუტყეს ოსმალეთსა ომი. თვი-
თონ ოსმალეთის შინაზნაშიაც, მაგალითურ სტამ-
ბოლში, დიდი უკმაყოფილება წარმოხდგა: ოსმა-
ლეთის ქვეშევრდომნი მცირე აზიაში რამდენსამე-
ლავას სინარულით გადმოეცნენ რუსებსა; ოსმალე-
თის შარლამენტისა და მთავრობის შორის უთანხმოება
და თითქმის მტრობაც აღმოჩნდა. აქ შესანიშნავი მე-
ტადრეის არის, რომ შარლამენტის წევრნი ქრისტიანნი თუ
მაჰმადიანნი ერთნაირად და ერთგვარს ჩივილს უცხადებდნენ
და უცხადებენ კიდევ მთავრობას და ერთგვარს ცვლილებებს
თხოულადნენ მთავრობისაგან. ეს გარემოება შესანიშ-
ნავია მეტქი, რადგანაც ცხადად გვიჩვენებს, რომ ოსმა-
ლეთის ქვეშევრდომთა ტყვიილი ყველასი ერთი და იგი-
ვეა, საწმინდოება, გვარტომობა აქ ერთობას არ უშლის.

ერთის სიტყვით, ოსმალეთის საქმე ძალიან ცუდად
მიდიოდა და მიდის კიდევ, ასე რომ ოსმალეთის სახელ-
მწიფოს დარღვევა აჩავითარის საეჭვო აღარ არის
თუ სხვა რომელიმე სახელმწიფო არ მიეშველება. ვისი
იქედი ჭქონდა და აქვს ოსმალეთს? რასაკვირველია, ყვე-
ლასე უწინარესს ინგლისისა, რომელიც ეს ორი წელი-
წადია სულ ოსმალეთის დაურღვევლობასა და სეფუსლე-
ბელობას ჭქადაგებს. მაგრამ ეს ორი თვეა რაც ოსმალე-
თი ებრძვის რუსეთსა და გაჭირებაში ჩავარდნილი და
ინგლისს ვი მისთვის ჯერ აჩავითარი შემწეობა არ მიუ-
ცია. ცხადს შემწეობას ვამბობთ თორემ ფუფით, იარა-
ღით და სხვა ამ გვარებით ვი ინგლისი ოსმალეთს ძა-
ლიან ეწევა.

ჩვენ გაზეთში ადრევე იყო მოხსენებული თუ რისგანა სტეკვა გული ინგლისის სამხედროებისთვის ე. ი. რად უნდა ინგლისის სამხედროების სასულიეროების დაცვა. მოხსენებული იყო, რომ ამის მიზეზი ინგლისის ეკონომიური განწყობილებაა, რომლის ძალათაც შინაური წარმოება და მოსავალი არ ეკმარება აუარებელის შიშის საფასის გასაძღვრად და ინგლისი იძულებულია გასწავლიდეს ქვეყნებში მოძებნოს როგორც სამუშაო მასალა თავის ქაჩნებისათვის, აგრეთვე იმისთანა ფართო ადგილები, სადაც მეტი მჭამელების გარდასახლება შეიძლება. ინგლისი, როგორც სასულიერო, მართლაც მდიდარია, მაგრამ მის სიმდიდრეს ხალხის საშინელი სიღარიბე და სიღატაკე თანსდევს. ხალხის აუარებელს უმრავლესობას, როგორც მოგვსენებათ, არავითარი ქონება და სახლი არა აქვს, და მთელი მამულიანობა მხოლოდ რამდენიმე არისტოკრატის ხელშია ჩაჯვრნილია.

ინგლისი უფროა სამხედრო, როგორც შესამუშავებელის მასალის მიმდევს და კშინოდა ვაი თუ სხვა განათლებულმა და გამჭრისმა სასულიეროებმა ხელი ჩაავლეს სამხედროს და ეს მასალა თვითონ მოისმაროს და სელიდგან მე გამოძლიანოს. გარდა ამისა მოხსენებული იყო რომ ინგლისის ეშინის სტამბოლის დამჭერმა ინდოეთის გზა არ შემიკრახა, რომელიც სუეცის არხზე გადას. ეს მეორე ტვივილი უფრო საგრძობელია ინგლისისათვის ვიდრე პირველი, ინგლისი, როგორც მოგვსენებათ, ინდოეთს ქსოვს და ამით აძლავს თავის ხალხს, და მისი გზა რომ სხვას დაუთმოს, სომ დიდუმა ინგლისის ეკონომიური უფლებათა დედა-მიწაზე.

აი ის ეკრძო საზღვრება, რომელსაც წამ და უწმიდი ადიარებს ინგლისი და რომელიც აწარმოებს მის პოლიტიკას. მართლაც სამხედროების სავაიანებო დიდ გაჭირებაში არიან, — ამბობს ინგლისი, — მაგრამ ვაი თუ მათა განთავისუფლებამ ჩემს ხალხსა საზღვრების წყარო წართვას. ამ რიგად, მარტვი ინგლისის პოლიტიკისა მხოლოდ ეკონომიური საჭიროებაა. ჩაერკვა ინგლისი რაში თუ არ ჩაერკვა, ორსავე შემთხვევაში მხოლოდ ეს ერთი მიზეზი იქმნება. პრუდიანს რომ ვკითხოთ არამც თუ მარტო ინგლისს, არამედ ყველა სხვა ქვეყნისაც მხოლოდ ეს მიზეზი ამოქმედებს. აი რას ამბობს პრუდიანი: „სახბს გაუმძღვრებას უჭირავს ხელში უფლები საზოგადოება და ვიდრე ეკონომიური განწყობილება სამართლიანს უფლებასდრე არ დამყარდება, რაშია აუცილებელია. დას, მე ვამბობ რომ რაშია რა ვკარის და რა სახისაც უნდა იყოს, აუცილებელია: რაშია ტარტვისათვის და სხვა ქვეყნის დაპყრობისათვის, რაშია საზღვართა გაწევისათვის, რაშია ახალის სავაჭროს

გზების აღმოჩენისათვის, რაშია დედა-აწრისათვის, რაშია ვარტომობისათვის, რაშია მექვიდროებისათვის, რაშია გულენისათვის და თანაწროებისათვის, რაშია თავისუფლებისათვის, რაშია ურთიერთშორისი, რაშია სოციალური. ყველა ამ შემთხვევაში რაშია რაშია დედა-მიზეზი ერთად იგივეა, რომლისათვის ხალხსი და მთავრობანი ყველაზედ ნაკლებ ზჭრისვენ. ეს მიზეზი არის საცხოვრებელის უქონლობა: დარბისათვის — არსებითის საჭიროების უქონლობა, მდიდარისათვის — შემოსავლის უქონლობა, სასულიეროებისათვის — გასავლის გარდაქმნა შეძლებისათვის“. თუ ამ დედა-მარტვს არ შეეკება ეს დანაწილი რაშია რაშია, ინგლისი რასავე ირევილია, სულსაც არ განსრევი.

მართლაც და ინგლისს რაში უბედურთათვის სტიკოვადეს გული, დიდი სანია ჯერ თავისებს უშველიდა. აი, მაგალითებ, ირლანდია, რომლის უბედურება განთქმულია და რომელიც ინგლისმა სრულებით გააოხრა და გარტვა. ამასწინედ ირლანდიელებმა მარტამტვი ოსოვნა შეიტანეს თუთ მმართებლობა მოგვეციოთ და საკუთარი მარტამტვი გაგვიჩინოთ. მარტამტვი უფრადეს ოსოვნა. ინგლისი თავისიანებისათვის თუ ესა, სავაიანებისათვის სომ — საიღამ სადაო წმინდაო სხვაო. ამის გამოისობით, მართლაც თუ ტყუილი რომ ამუხამდ გავრტელებულია ღამარაკი მშვიდობიანობასზე ინგლისისა და რუსეთის შორის, მარტ ამში შეუძლებელი არა არის რა. თუ ეს ღამარაკი მართლაც, ჭკავს ინგლისი არავითარ ვნებს არ მოკლოს თავის საზღვრებისათვის, და თუ ესა სამხედროთა თუნდ თავში ქაოკას, ინგლისი ამისათვის თავს არ იტყვის.

ამბობენ, მშვიდობიანობასზე მღამარაკება გერმანიის თარსობით გამართულია. ეს რაღა არის? გერმანიის რაღა აღამარაკება? აქ წინაპირველად ის უნდა შევიხინოთ, რომ ვიდრე საფრანგეთში ცვლილება არ მოხდა, გერმანიის თითქმის განუშლებელი იყო აღმოკველეთის საქმის შესახებ. მაგრამ რაკი მაკ-მაგანმა თავისი თავსულობა მოახდინა, ბისმარკს მოსვენება წართოთ და მამინეუ გახმარა ბერლინისაკენ. აი ამის შემდეგ დაიწეეს ახირებული ღამარაკი მშვიდობიანობასზე, მეტადრე რადესაც გავარდა სმა ინგლისისა, ავსტრიისა და საფრანგეთის შორის ვითომ წაკი რამ იმართებაო. თუტრა აღმოკველეთის საქმეში გერმანიისაც აქვს თავისი საჭიროება, როგორც ადრე იყო მოხსენებული ჩვენ გაზეთში, მაგრამ ამამდიანს განუშლებელი იყო, რადგანაც იცოდა, რომ ავსტრიისათვისის ზურგით აფარავს მის ინტერესებს. ჯერ ავსტრიის ჩაყვანვის დრო არ მოსულა, — ოქრობა გერმანიისა, და ამიტომ მანამდის სამხედროთის გავლეთში მე და ავსტრია ერთსა და იმავე გზას უნდა ვად-

კითხ. ხალხი რა წამსაც მაგ-მაგონმა მოახდინა სამი-
ნისტროს ცვლილება ბისმარკი, მაშინვე ფეხზედ წამოდგა
იმიტომ რომ კარგად იცოდა, რომ მონარსიელთა დასის
გამორეკება საფრანგეთში უმძინად ვერ გადასრება და
თუ საფრანგეთის ახალი მთავრობა ვისმის ამს აუტყეს,
უთუდ გერმანიას აუტყეს, რადგანაც აქ უფრო ადვი-
ლია მიხეზის ზოგნა: გერმანიის ვაჭარი უნდა ამოვიყა-
როთ და ელხასაიელები უნდა გავანთავისუფლოთ,
იტივიან მონარსიელები. ეს ყველა კარგი. გერმანიას, რა-
საკვირველია არ მოეჩილება საფრანგეთის ომს, მაგრამ
აი თუ საფრანგეთმა ავსტრიის ჩითიროსო, — ავსტრიის
სიმ ყველას ადვილად აჭყუებო და მერე რაღა უფო ამ
წყუდ საქმეს აღმოსავლეთისასაო, თქმობს გერმანიას
მის ჯერ აღმოსავლეთის საქმე უნდა როგორმე ჩავაქ-
როვო, ავსტრიისაც შირი ჩაუშტკებანო, ინგლისსაც
ზრში ვაი ნაჭერი ჩაუდო და მერე ხელს და-
ვიტყუებო, გამოვიწვევო საფრანგეთს და ვეტივო, ახ
ქლა გამომხინდი, ვინახოთ ვინ აჯობებსო:

ასე წავა საქმე თუ ისე, ვინ იცის. აქ ჩვენ მხო-
ლოდ შესანიშნავი ვითარება საქმის მოგვეყვსო. ის კი არ
უნდა დავივიწყოთ, რომ, — შერდონისა არ იყო, — ზო-
ლოტიკამ რაც უნდა გადმოატრიად-გადაატრიადოს თვი-
სის მანქანების ჩარხები მინც თავი და ბოლო შეიძინ-
სებუელი ეკონომიური მიხეზის აღმოსავლეთის საქმის
დედა-მარდვი.

ავსტრი-ვენგრიაზე ლაშაჩავი აქ საჭირო აღარ არის,
რადგანაც მის ზოლოტიკასზე სკამოდ იყო ნათქვამი (ის.
„ვენგრის“ მეტსრე და მკათე ნომერი).

რაც შეეკება თვითონ ოსმალეთს, მის ბედზედ
ბეჭდი არა ითქმის რა. მისი საზოლოტიკო უძღურება
ცხადია და თუ მართლად სხვა სახელმწიფოები არ უშე-
ლიან, ოსმალეთი ევროპისის ზურგიდამ ისე აიგება, რო-
გორც შარშანდელი თოვლი. ვის ეტება ოსმალეთის
სახელმწიფოების მეკვიდრება? მხელი საფიქრებელია,
რომ ოსმალეთის მეკვიდრედ თვითონ მისი ქვეშევრ-
დობი ხალხი დაჩრქეს, ე. ი. მხელი საფიქრებელია, რომ
ეს ხალხი თვითონვე გახდეს თავის თავის ზატ-
რონად. ვერ ვერობით ამ ქვეყნიერობის საქმე ძალაზედ
არის მივარდნილი, და ოსმალეთის ქვეშევრდობის ვინ
მისცათ იმოდენა საზოლოტიკო ძალა, რომ გარშემო
ძლიერ სახელმწიფოებს გაუძღონ? მართალია საბერძნეთი
კანთავისუფლდა, მაგრამ ნუ დავივიწყებთ, რომ საბერძ-
ნეთი უზინატკითა სახელმწიფოთა მთავრელობით გან-
თავისუფლდა და მათვე მთავრელობის ქვეშ სუთუვს.
მთავრელობა კიდევ, როგორც მოკესსენებთ, მხელი საქ-
მეა, მას არავითარი სიმკვიდრე და სიმტკიცე არა აქვს:
მთავრელობა დღეს უტინის მის კალთის ქვეშ შეიარე-
ბულს, ხელ ეშტქება.

ადვილი საფიქრებელია, რომ სხვა და სხვა საფიქ-
რითონი დაიფოვენ ოსმალეთის სახელმწიფოს, როგორც
ზოლმა იყო დაყოფილი.

ინგლისი ამბობს, რომ როდესაც რუსეთისა და
ოსმალეთის შორის ომი შესწყდება და მშვიდობიან-
ბაზე ჩამოვარდება ლაშაჩავი, მაშინ ამ ლაშაჩავში ყვე-
ლა სახელმწიფოებმა უნდა მიიღონ მონაწილეობა.
შირველ-დასდებით ეს განაცხადია: რუსეთი დგრის სისხლს,
ხარჯავს ფულს, ყოველს ვაი-გავლასს გულს უშეკრს და
როდესაც გაიმარჯვებს უტნო სახელმწიფოები, რომელ-
თაც იქნება ხელიც არ გაუნძრევათ, მოვლენ და მშვი-
დობიანობის შირობებს დაუწერს. მაგრამ საქმე ის არის,
რომ აღმოსავლეთის საქმე მთელი ევროპისის საქმეა და
ოსმალეთის მეკვიდრედ ერთი რომელიმე სახელმწიფოვერ
გახდება. ეს ყველა სახელმწიფომ კარგად იცის.

საქართველოს მატონე

ჩვენ მოგვივიდა შემდეგი წერილი: ერთი გურული
ქალი არა უმეტეს 15 წლისა ან... ლ... მისი იმერეთში
თ. ნესტორ ერისთავთან მდგარა მოსამსახურედ. ამისი
აღლო აუღია ტოილისში ერთს დედა-კაცს ნატ... კ...
რომელსაც ქალის უმინკება და სელამზე თავის ცხოვ-
რების წყაროდ გაუხდია. ეს დედა-კაცი თვითონ წასულა
იმერეთს, უტდენია ის გურული ქალი, შირობა მიუტინ-
ოღონდ ქალქში წამოდო და სუთს თუშინს ჯამეიჩის
მოტყემა, ოთსს ხელს ტანისმოსს შეგიკვარე წელიწად-
შია, გინატრონებ და გავათსოვებო. გურული ქალი
მოტყემა და წამოჭყოლია ქალქს.

ქალქში ჩამოყანის შემდეგ, ეს დაპირება გაქრწე-
ლებულა. საწვალს გურულს ქალს უკვძინა, რომ მის
თავზედ კარგი საქმე არ მოდის, მაგრამ რა ექმნა. ფე-
ობის მდევრელს დედა-კაცს დაუგეტნია საწვალის ოთასში,
რომელიც, საზდაფიც რომ ვინატრონით, მესამე სატ-
თულშია (ეტაუაშია) და ფარული დაუყენებია. რაც ეს
დედა-კაცი წავიდოდა თურმე სადმე იმ გურულის ქალის
ოთასს გარკდამ კლიტეს ადებდა. ამ ყოფით გაუტარებია
საწვალს გურულს ქალს ერთი კვირა.

„ნ ამ თვეს, სალამის მეტსრე საათზედ ხელოსანს
დედა-კაცს ორი თათარი მოუყანია, დაუწვია ვატრობა
და ბოლოს დაჭირებია საწვალის გურულის ქალის ნამუ-
სის გაყიდვა. უზატრონოს, ილაჯ გაწვეკტილს ქალს შეუტ-
ყვია ეს თუ არა, ნამუსით სიკვდილი უძჯობებია უნამუ-
სო ცხოვრებას, გაუღია მესამე სატთულიდამ თანჯარა,
და ურაროდ, შიშველი გარდმოვარდნილა მიჩს. შეჭსწე-
ნია ღმერთი რაღაცას მოსდებია და იმას დაუტყრია, თა-

რემ სულ დაიმსხვრეოდა სწყალი. ძირს დატყევიდა უძლურად გადოთობის უღონო წამოვარდნილს და იქვე ავეტი ივანეს მეს ტერ-აბრამოვის სახლში მივარდნილს და უხვეწინა: „მიშველეთ, მუიდიან!... ვინა ხართ ქრისტიანი, მეც მონათლული ვარ, ნუ დამკარგავთ, დამძლეთ სადმე თქვენის ცოლშვილის სადღეუკლეთ.“

ამ სიტუაციის გამგონს ავეტი ივანეს მეს ტერ-აბრამოვს გული დასწვია და შემწეობა მიუცია მით, რომ მაშინვე პოლიციისში გამოეცხადებია და თვით ქალიც იქ მიუყვანია. უნდროს პოლიციისტიკოს უფ. აღიხანოვს გულმტკიცებულ მონაწილეობა მიუღია და ყოველი საჭირო ცნობა ამ სახარულის დანაშაულობის შეუკრება და ტფილისის უფროსის პოლიციისტიკოსის მერკლინგისათვის წარუდგენია, რომელსაც სამხრავრო მახელებათვის გაწვავდა.

ექ. ხელაძე.

— 3-ს მისს კაი დიდი სეტყვა იყო ქალაქში. როგორც ეტყობა ჩრდილო-დასავლეთიდან წამოვიდა და სამხრეთ-აღმოსავლეთისკენ მიიმართა. მაგრამ ქალაქიდან შორს არ წასულა. 4 ს მისს ხელმეორედ მოვიდა სეტყვა ორჯერ და საშინელი სხვალი სეტყვაც იყო. თითქმის სასლი არ გადაჩხა ქალაქში რომ თანჯრის მინები არ დაემტვრია. ამბობენ ხუთი ათასის თუმნის მინა მანც გატეხილი იქნება სეტყვისგანაო და ვინ იცის მართალია თუ არა. მეორედ სეტყვა კოჯრის მხრიდან წამოვიდა და საცა მოხვედრია ყანები და სესილები სულ ძირს დაუცია. ქალაქის გარშემო სოფლები დაუსეტყვავს, დიდი მისათვის უსარალებია, კლდნისათვის კარგა დაუკრავს და ავჭალისთვის ცოტა. თვით ქალაქის ბაღები, და კოჯრის მხრიდან მოყოლებული ყარაბუღასამდე და სემამდე, რაც მოხვედრია გაუფუჭებია, ზოგან ამბობენ ყველაფერი განადგურაო.

— უფ. ალალო თათოვეს დაუწერია კომედიის სახელად: „რეული ვიტროო თუ ცოლიო“, მეორე კომედიაც დაუწერია უფ. ვასილს აბაშიძეს სახელად „ცოლი თუ გინდა ეს არის“. ეს ორივე კომედია, ამბობენ, ამ ხალხს ხანში დაიბეჭდებაო.

— თელავიდან კასეთის შესახებ მშვიდობიანობის ამბავი მოვიდა. ამბობენ, ის აღიანქათი, რომელიც კახელებს შესდგომიათ ცხვრისა ლეკთაგან მოტაცებისგან, აღიანქათად არ ღიკებულა.

— ჩვენ შევიტყეთ, რომ როცა ცხვარი მოუტაცნიათ, თ. რუსიშვილს შილდაში შეუყრია სამოცი კაცი, მდევრათ გამაჭსდგომია ცხვრის წამყვანთ დიდოელებს, და შილდის ცხვარი უკანვე დაუყრევინებიაო.

ამის თაობაზედ ქისტურადამ აი რასა გვეწერს: „მისის გასულს უცებ სმა დავარდა თელავში და სოფლებში, რომ ლეკის ჯარმა ცხვრის ფარები დაიტაცაო, შემტყვარებიც დასოცაო და ქალაქადღარედ დგასო. უცებ შეიქმნა აღიანქათი და მზადება გასახიზნავად. თელავლებმა დუქნები დაკეტეს, ხალხი გაღმა მხრიდან გამოდის გამოვიდა და თვითონ თელავლები კი ახმეტას და ქისტურს გაიხიზნენ. ბეჭი ტყეში გაიხიზნა. პოლკოს გამოვიდა რომ ერთი რაღაც დიდოს სოფელი აჩუღა და ცხვარი მოუტაცნია. რაზედ დაფთხა ხალხი? იმაზედ დაფთხა, რომ ხანჯალი აღარავისა აქვს და თათო, რადგანაც ავჭალული იყო იარაღის ტარება“.

— ქალაქის ჯიბის ოსტატები დიდს გამოედობას იჩენენ. ამბობენ, სულის წმინდაობის დღეს ფრანგების კვლევისაში ერთს ქალს ჯიბიდან ოცდა ოთხი მანეთი ამოაცალესო.

მ მ მ ს ა მ ბ მ ბ ი.

26 მისიდან მოყოლებული რუსის ჯარს რამდენჯერმე დაუთვალეობისა უარსი. ოცდა რვათ თვით მის იმპერატორების უძალესობას დაუთვალეობისა უარსის სიმავრენი. ამ დღეების განმავლობაში ჩვენის მხრით მხოლოდ ხუთი კაცი დაჭრილი და არც ერთი არ არის მკვდარი.

28 მისს დენერალ ტერგუვასოვს ქალაქი აღაშვერტი დაუჭერია, და მის მოწინავე ჯარს—ზვიდიკიანი. ოსმალიეთის ჯარი ზივიანის ახლეს გროვდება, საღანღულის მითის იქით.

— 3 თიბათვეს, ათი ბატალიონი ორი ბატალიონი უარსიდან გამოსულა და დენერალ გეიმანის ჯარს დასვედრია. შეტაკების შემდეგ ისევ უარსში გაქცეულან. ოსმალების მხრით ორასამდე მოკლულა. ჩვენის მხრით ცოტად დაუჭრიათ პრანკოშნიკი აეტოვსკი. გარდა ამის თერთმეტი სალდათი მოუკლავთ და ას ექვსი დაუჭრიათ.

— სამეხას, დაბურულ ტყეში რუსების ბათალიონის ოსმალოს ჯარი დასცემია, მაგრამ რუსებს უკანვე გაუღიათ ოსმალები, რომელთაც ათი კაცი მოუკლეს და თორმეტი თათო წაართვეს. ჩვენის მხრით მოკლეს: შტაბს-კაპიტანი პრეველსკი და ექვსი სალდათი; დასჭრეს: პრეზიკი ლემენი-მაკედონი და თერთმეტი სალდათი.

ამავე დღეს საღამოს შვიდ საათზე ოსმალები იმავედგილს მიუხლოვდნენ, სამჯერ დასაღეს თათოები და უკან გაბრუნდნენ. დამის ორ საათზე ოსმალები კიდევ მივიდნენ

და მთელი ერთი საათი თხოვის სრულად ატყუებს. ჩვენის მხრით ერთი მოკლეულობა და ორი დაჭრილი.

— ოსმალეთის სამალაქებს ადღერთან ერთი ატრიადი გადმოუსხამთ, რომლის უმთავრესი ნაწილი ასპირინში დგას. ამ ატრიადს სრულიად გამოგზავნილ რუსის ჯართან ბრძოლა მოსვლია. ოსმალეთის მხრით რვა კაცი მოკლულა და ბევრი დაჭრილა, ჩვენის მხრით მილიციის პრეზიდენტი შიშოვი დაუჭრიათ და სუთი ცხენი მოუკლავთ. მდ. მზიმთაზე ოსმალთს ჯარი ათასობდა.

1 თბათვეს დუნაის იქითა (ე. ი. ოსმალეთის) ნაპირს რუსებს პატარების აშენება დაუსრულებიათ და ზარბაზნები დაუდგამთ. ამ რიგად რუსებს ოსმალეთის ნაპირზედ გადუდგამთ კიდევ ოქნი.

— 4 თბათვეს დუნაის მხედრობის მთავარ სარდალს პეტროვსკს ტელეგრაფმა გაუგზავნია, რომელშია შემდეგია მოხსენიებული: „ოსმალნი ნიკოპოლთან და ოლტინიტან სამაგრებს აშენებენ. ჩვენსა და იმათ ჯარს სრულად აქვთ. ოლტინიტანში ერთი ჩვენგანი დაიჭრა, დუნაის მდინარე, თუთმცა მიიმე-მიიმედ, მაგრამ უკვედღე კლებულა.“

— 3 თბათვეს ოსმალებს უომრად მიუტანიათ სურსათი ნიკოპოლში. იმავე დღეს 15,000 ოსმალთს და ჩერნოგორიელების შორის ომი გამართულა. ჩერნოგორიელებს ოსმალები დაუმარცხებიათ. მეორე დღეს ოსმალები ოთხჯერ დასრებიან ჩერნოგორიელებს, მაგრამ ვერა გაუწყვიათ რა და უგანვე გაიფანტულან. ოსმალეთის მხრით ორი ათასი კაცი დასოცრილა და ჩერნოგორიელთა შორის კი სულ 115 კაცი მოკლული და დაჭრილი.

საპოლიტიკო მიმოხილვა

საზრანგეთი.— ვერ წარმოიდგენთ რა საშინლად უდიდოდ ეკიდება ახალი მთავრობა ყურნალ-გაზეთებს. დღე არ გავა ისე რომ ან ერთი და ან მეორე გაზეთი, რომელიც კი ცოტა ოდენად მთავრობის აზრისა არ არის, სასამართლოს წინაშე არ იყოფა წამდგარი, ვითარცა ბრალდებული დასასჯელად. გარდა ამისა შინაგან საქმეთა მინისტრმა ფურტუმი ყველა პრეფერტებს ცირკულიარნი გაუგზავნა, რომლის ძალითაც სასტიკი თვალყურნი უნდა აღედგინა ცალკე ნომრებით გაზეთების გამოდევნებს. უნდა მოგახსენოთ, რომ 1875 წ. კანონი დაიდვა, რომლის ძალით გაზეთის ცალკე ნომრებით გაუდგვის აღკრძალვა შეუძლებელია თუ არ სამსჯულოს განჩინებთა. ფურტუმი მოკუნა მეორე კანონი, რომელიც 1849 წლიდან

არის დარჩენილი და რომლის ძალითაც გაზეთის ცალკე ნომრებით გამოდევნის მთავრობისაგან ცალკე ნება-რთვა უნდა ქვედეს მიცემული ამა კატეგორიისთვის. ფურტუმი უფიქრია— თუ უფლება არა მაქვს რედაქციას აუკრძალა ცალკე ნომრების გაუდგვა, ეს ნება-რთვა სომ ჩემ სულთა არისო, და უბძანებია პრეფერტებისთვის, რომ მარტო ამისთანა გაზეთის გასუდგვის ნება მიეცითო, რომელნიც მთავრობის მომხრენი არიანო და რესპუბლიკის მტერნიო.

როდესაც რესპუბლიკის მომხრე გაზეთები ამ უბედურებაში არიან ჩავარდნილნი, მონარხიელთა დასის გაზეთები კი დიდ ნეტარებაში არიან და სრულიად თავისუფლად აცხადებენ რესპუბლიკის მტრობას. ერთი გაზეთი, მაგალითურ, ამბობს, რომ რაც უნდა მოხდეს მაკ-მაგონი უფლებას სულიდგან არ გაუშვებსო. რა აზრისაღ უნდა იყოს პარლამენტი, კომუნიკაციებს გამორეცხადებს მაკ-მაგონს თუ უკომუნიკაციებს, მარშალი მინც პრეზიდენტობას არ დაქსომობსო. ეს სომ ცხადი წინააღმდეგობაა წმინდა მმართველობისა, და ამასვედ მეტად კანონის დარღვევა შეიძლება? მაგრამ ესლანდელი მთავრობა რას დასდებს! ტყუილად კი არ დაიჭრა სახელად უბრძოლის მთავრობაო. მართლაც, როგორც იმის, მაკ-მაგონი ცხადს ბრძოლას უბიწებს საფრანგეთს. ბონაპარტიელები დიდ ფარა-ფურცში არიან და აქა იქა მომხრეებს ექებენ. ამბობენ რომ, ნაპოლეონის III შვილისათვის მიუწერიათ— მოდიო და საფრანგეთის საქმეში პირადი მონაწილეობა მიიღეო. გარდა ამისა, ბონაპარტიელები ცდილობენ შაჰის წინაშე ატევი როგორმე უწმინდესმა მამამ გრაფი შამბორნი დაიყოლიოს და ტანტუვდ უარი ათქმევიანოს. შამბორნი, როგორც მოგახსენებთ ძალიან გულ ნაწყენია, რადგანაც უფლება ბონაპარტიელებმა ხაიგდეს სულში და არა ლეგიტიმისტებმა.

ნემენცური გაზეთები დარწმუნებულნი არიან, რომ საფრანგეთის მთავრობა ძალ-მომხრობითს ცვლილებას მოახდენსო და ნაპოლეონ IV-ს გამოეფებსო. საფრანგეთის რესპუბლიკელები კი ძალიან გულ-მშვიდად არიან და ამტკიცებენ, რომ მონარხიელები მეტად უძლურნი არიან, და მაგას ვერ მოახერხებენო. ვისი იმედი აქვს მთავრობას? თუ ნაპოლეონ მესამის მაგალითს აქვს გლეხობისა და ჯარის იმედი უნდა ქვედეს. ჯარი დაუჯერებს რას-მეს მაკ-მაგონსა თუ არა ამისი დემოკრატის იტის. გლეხობის შესახებ კი ერთის ნემენცურის გაზეთის კორრესპონდენტი ამბობს, რომ ბევრგან სოფლის ხალხი უფრო აღელვებულია ვიდრე ქალაქის მუშებიო. გლეხები ამბობენ— „პატრონების სამინისტროს“ გაგონებაც არ გვინდა“ და დარწმუნებულნი არიანო, რომ ეს სამინისტრო უთუოდ ებისკოპოსების მანქანების საქმეაო. თუ მართლაც ძალა დაატანა მაკ-მაგონმა და ჯარი იხმარა რესპუბლი-

აღუდგეს ადამიანის თან-შობილს დაწვეულებრივს თვით-
მოყვარობასა, საჭიროა ჩაეგონოს ყველას რომ არიან
უმადლესნი და სამარადისა კანონები, რომლის აღსრუ-
ლებაც ყოველას კაცის მოვალეობაა.“

მერე გლადსტონს სიტყვა გადააქვს ისევ მთავ-
რობასკედ და პარლამენტსკედ და ამბობს, რომ ერთიც
და მეორეც ისე იქცევიან, რომ უსათუოდ რაში
გვერევიანო ტანჯულთა და წვალებულთა საოხად კი
არა, არამედ ოსმალეთის საშველათო. შემდეგ ოსმა-
ლეთსკედ გადადის და ამბობს, რომ თუმცა ბევრნი ოსმა-
ლეთის საქმის გასწორების იმედს ქადაგობენ, მაგრამ
ოსმალს საქმე წასულიაო. ჩვენი მთავრობა სელს უშლი-
და ევროპის ერთობასაო, მისმა პოლიტიკამ პოლო-
ნოლოგო ევროპის თანხმობას და ამიტომაც ჩვენი მთავ-
რობააო ქვეყნის წინაშე შესუბის-მგებელი მასში, რომ
ქვდა ამოდენა სისხლი იღვრებაო. პოლოს გლადსტონი
ამით თავებს თავის საუბარსა:

„თუმცა ყოველივერი, რაც გვინდოდა, ის არ აგვისდ
მაგრამ ცოტადენი რამ კი ვიმოქმედეთ და შევიძინეთ
ჩვენ საღის ავადლეკეთ და ავალმარაკეთ ამ საგანსკედ
თუმცა ეს უწყობა, არა ჩვეულებრივია, მაგრამ საჭიროა
მით უფრო რომ ჩვენს მოქმედებას ნათელი ადგა სიწ-
მინდისა და გონიერებისა. ჩვენ ავადლეკეთ საღისა და
ამით შევაყენეთ მთავრობის პოლოტ-მოქმედი მიდრეკი-
ლება და ძალაუნებურად ცოტათი მანც სიკეთისაკენ
მივმართეთ. სხვა არა იყოს რა, ის მანც ვქმენით რომ
ქვდა მთელი ქვეყანა ეტკმია მასკედ თუ— ის ინგლისი,
რომელიც ერთის წლის წინად ევროპას ვალმარაკებდა
მართალი და ნამდვილი ინგლისი იყო თუ არა. იქნება ესკაც
ისე, რომ ჩვენი მთავრობა, რომელიც ჩვენის სასულით
ვალმარაკობს, დღესკაც ცბიერობს, სულმოკლეობს, ორნი-
რობს; რომ იქნება აღთქმას რასმეს სდებს იქ, სიადამაც
არა რამე სიკეთე არ გამოვს და გაჭირების დროს კი
ისევ უკუდგება და უარ-ჰყოფს მას, რაც მანამდე უქმნია.
სოლო ჩვენ კი იმოდენა შეძლება გვაქვს ყველას ყურამ-
დე მიავსწვივინოთ, რომ თუმცა მთავრობას კონსტიტუ-
ციის ძალით სელთ უნუჭია უფლება, მაგრამ იგი კანონ-
იერი და ნამდვილი წარმომადგენელი არ არის ყოველის
ჩვენის აზრისა და სურვილისა, (მოწონების სმა). ჩვენ
ვჩვენებთ ქვეყნისა, რომ დიდებული გული ინგლისისა
ისევ ისე ჰსიკერს როგორც ყოველივეს ჰსიკერდა უწი-
ნაც; რომ ყოველი მისი გულითადი სასოება, ყოველივე
მისი მედგარი წადილი იქით არის მიზიდული, საითკენაც
თავისუფლებაა, სიმართლე და მშვიდობის-მოყოფელობა.“
(სმა მადლა მოწონების სმა და სახტომლივი ტაშისცემა.)

წმინდი აბამი. ამის წინად იკობ ბრატს
ლონდონის პარლამენტში წინადადება შეუტანია, რომ
არჩევანს უფლებს ქალებსაც მიენჭოსო. ამ საგანსკედ
ძალიან საინტერესო ბასი გამართულა, რომელსაც შემ-
დეგ ნომერში ვაცნობებთ მკითხველსა.

ამ წინადადების წინააღმდეგ მოლოდ ისა თქმულა,
რომ ვერ დრო არ არისო ქალებსათვის არჩევანის უფ-
ლების მინიჭებისაო. მას სსკაფორივ თანხმს ყოფილან
კ. ი, თვითონ დედა-აზრი ამ წინადადებისა მიუღიათ.

— ოსმალეთის მთავრობას, რასკვირკვლია, არ
მოაწონებია რომ რუმინამ თავისი უმოკიდებულება გა-
მოაცნადა. ამის გამო ოსმალეთმა სამდურავი წარად-
გინა ყველა სასკელმწიფოთა-წინაშე. ამ სამდურავში ოსმა-
ლეთის მთავრობა ამბობს, რომ რუმინამ რაც უნდა
ქნასო და თქვასო, სონთქრის მთავრობა მანც არ დას-
თმობს თავის უფლებას და ისე მოქცევს რუმინის რა-
გორც ოსმალეთის სასკებლობას შეეფერებაო. ჩვენ წინა
აღუდგებით რუმინის მოქმედებასაო, რომელიც ევროპი-
ის ტრაკტატების დასტვეკაო და ეს მოქმედება რა-
გორც ოსმალეთის შეუტანის-ყოფაა, აგრეთვე იმ სასკელმწი-
ფოთაცა, რომელთაც პარივის ტრაკტატსკედ სელა უწე-
რიათო.

— კრიტის (კანდიის) კუნძულის წარმომადგენელთა
შემდეგი თხოვნა წარუდგენიათ ოსმალეთის მთავრობის
წინაშე: 1) კრიტის კუნძული, როგორც თვით უფლების
შქრე ქვეყანა, არ ეჭვიდება რება ოსმალეთის კონსტიტუ-
ციას; 2) კუნძულის არსებითი კანონები სონთქრის
ცადვე ბრძანებით უნდა იყვნენ დამტკიცებულნი; 3) ეს
სონთქრის ბრძანება შემოწმებული უნდა იყოს სტამბო-
ლის პარლამენტის მიერ და 4) კუნძულის კანონების
ცვლილებანი მომავალში თვითონ კრიტელების ნებასკედ
უნდა იქმნას მიგდებული.

ოსმალეთის მთავრობას ყველა ეს თხოვნა უარ-უყვია
და უბრძანებია რომ კრიტელებმა სუთი ქრისტიანი და
სუთი მანქადიანი მოციქული გამოგზავნონ სტამბოლში
მოსალმარაკებლად.

— იმ წერილით, რომელიც რუსეთმა ინგლისს გა-
უგზავნა გრაფ შუვალოვის სელით, რუსეთს სურვილია
დააწმუნოს ინგლისი, რომ რუსეთი არ შეეხება მის
სასკებლობას ინდოეთში; რომ იგი არავითარ დაბრკო-
ლებას არ მისცემს სომალდების თავისუფლად ტარებას
სუერის არსკედ; რომ რაც შეეხება პოსტოფარსა და
დარღანელსა, ეს საგანი მოელის ევროპის საქმე და რუსეთს
არ აქვს განზრახვა ეს საქმე მარტო თვითონ გადაწყვი-
ტოსო. ამ წიგნის შესახებ ბერლინის ოფიციალური
გაზეთი ამბობს, რომ ამის იქით შეიძლება დაწმუნებ უღი

ვიყოთ, რომ ომი მხლელ რუსეთისა და ოსმალეთის შორის გათავდება და სსკას ან გადაეღება.

— ეკვიპტის ჯარი მშვიდობით მისულა სტამბოლში, და აქედამ სომხებს ველზედ ისტუმრებენ.

— სომქარი ადრინამდელი აზიურებს წასვლას ოსმალეთის განსწინააღმდეგად.

— ერთი ნემენცის გაზეთის კოტესბონდენტი რუმინის მთავართან უოთილა და ლაზარაკი ქქონია. მთავარს უთქვამს თურქი: „ჩვენ ამასვე უკეთესს რაღას მოკინდობით, რომ ევროპამ რუმინია თავისუფალ სახელმწიფოდ სტნოს. მაშინ დუნაის მდინარე სრულებით თავისუფალი გახდება, სამხედრო სომალდებს აღარ შეელებათ მასზედ სიარული და დუნაის ციხე-სიმაგრეები აღარ იქნებიან. ამ გარემოებს დიდი მნიშვნელობა ექნება გერმანიისა და ავსტრიისათვის. ავსტრია რომ მტკიცედ დადგეს ამ ჩვენს მოთხოვნებს, სხვა სახელმწიფოები უსათუოდ ახსრულდნენ მის სურვილს.“ რუსეთისა და ავსტრიის შესახებ მთავარს შემდეგი უთქვამს: „ავსტრია დიდის სიმკვინებით გვიმართავდა ხელს. სწორედ რომ სთქვას გარე, ავსტრიას ძლიან მოუხდება რუმინის უმოკიდებულება. რუმინია ერთი მხრით გზად მდებარებს დუნაისზე ავსტრიისა და რუსეთის შორის. მეორეს მხრით არის სიმაგრე, რომელიც აბკოლებს ჩრდილოდ მეოთხე მეზობელს (ე. ი. რუსეთს) და სლავიანებს. ჩვენ, რასაკვირველია, რუსეთის მადლობელი ვართ, რადგანაც შემწეობა მოგვცა სლავიანების განთავისუფლებისათვის, მაგრამ ჩვენ გვინდა ამ მხრითაც თავისუფალი გიყვნეთ. თუმცა ჩვენ რუსებს როგორც მეგობრებს დაუხვდით, მაგრამ ჩვენ ვცდილობთ იმათგანაც დაიცვათ ჩვენი უმოკიდებულება და ამასაც ვიტყვით, რომ ჩვენი მოხელენი ისე მოიქცნენ, როგორც მათი უფლების დინსება მოითხოვდა.“

— ერთი გაზეთი ამბობს, რომ როგორც ეტყოდა რუსეთისა და ავსტრიის მეცადინეობამ თავისი კანტონა და სერბია ომის ატენას აღარ აზიარებსო. მთავარი მიღანი დაჭვირება თურქი ავსტრიას ომში არ გაკრევიო, მხლელ ომის გათავების შემდეგ კი რუსეთი და ავსტრიამ ჩვენი სატებლობაც უნდა იქონიონ მხედველობაშიო.

— საფრანკეთის სენატს ჯერ არავითარი გარდაწყვეტილება არ მიუღია ორშაბათის სხდომაში პალატის დაშლის შესახებ. ამ საქმის გადაწყვეტა ოთხშაბათისათვის გადადგიათ. ძლიან ცხარე ბასი გამართულა თურქი, სამინისტრო გაუგინავთ, რომ კლერიკალებს აჭედილიაო.

ეტროგრაფიული განხილვა ძველთა და ახლთა კანადოკიის ან ჭანეთის მკვიდრთა მოსახლეთა.*)

(შემდეგ).

II კანადოკია შავის ზღვის პირის განიყოფებოდა ორ თემად; პირველი თემი შეადგენდა პონტოს სამეფოს, მეორე კოლიდას.

ა. პონტოს სამეფო იყო ადგილი წყლიანი, ტყიანი, მდიდარი ნყოფებითა და მანებითა. დასავლეთის სომხურის პირზედ მოუდიოდა მდინარე ჭალიზისა ან ალაზონისა (აწ გიზილ ერმაგი); ძლიან ვრცელი და დიდი, რომელსაც სათავე ჭქონდა მსლამულ ნიკოპოლის ქალაქისა. გემის მთებში, ჭრწყვდა სრულიად კანადოკიისა და ერთეიდა შავს ზღვაში მსლამულ ბაფრის ქალაქისა. მდინარე ესე ღირსია შესანიშნავად, მისთვის რომ ძველს დროში განჭეოფდა მცირის აზიის მკვიდრთა მოსახლეთა ორად: მარცხენა ნაპირი ეჭირა ხალხთა, რომელნიც ნათესავობით ეკუთვნოდნენ ბერძენთა, გარნა მარჯვენა ერთა, რომელნიც ნათესავობით იყვნენ აზიის ხალხნი ე. ი. ჭანელები (1). სხვანი მდინარე ზღვის კანადოკიისა არიან: ირისე ან ირისე (აწ ემილირმაგი), რომელსაც ერთსა ტოტას სახელად ჭქვიან ტემში და მეორესა ლიუს (მელი); გემრიელი წყალი (ქარტაზედ გარეხილად ჭქვიანა გერმეელი ჩაი); თერმადონი (აწ თერმეს წყალი); ფსინორნი (აწ კოლოპოტამო), რომელიც ერთვის ზღვას მსლამულ რიზა ქალაქისა. სამსრეთი მხარე პონტოსი იყო მთებანი და სვეებიანი: ბალხარის მთები, რომელნიც მდებარებენ პონტოსა და საქართვლოს სამზღვარზედ, აწ გურჯი ბოლანი ან საქართვლოს ველი; ამ მთებს შეუდგებიან მთები ნაჭილობეისა, ან, ძველთა მწერალთა, სვიდას მთები; ერთი ნაწილი ნაჭილობეის მთებისა იწოდებიან გუაურად და გომიშად (კამბეჩოვანად); გომიშის მთები მდიდარია ვერცხლის მანებითა. ზღის პირზედ მდებარებდნენ მრავალი ქალაქნი მდიდარნი ვაჭრობითა და სიმიდრითა: ამიზუსი (აწ სამსურნი); თემისტიჩა (აწ თერმე); უნია (აწ ონის ქალაქი); კოტიორა (აწ ორდუ); ფარნაკი (აწ გერასურნი); ტრანპონი, ღიზა (აწ სურმენა); ოფიზი, რიზე, ატინი; სმელზედ: ამასია, მდებარე ირისეს მდინარეზედ, სამშობლო ადგილი სტრანონისა; გაზიურა, ძველი დედა-ქალაქი ზღვის კანადოკიისა, მდებარებდა თერმადონის მდინარის ნაპირზედ; ელმანა, ზელა, სატალა (სათალი) და სხვანი.

*) „ივერია“ № 14.
(1) გიგინ სენმარტენი. მცირე აზია II ტომი, 386 გვ.

მეშვიდე საუკუნეში ქრისტეს შობის წინ ჰონტოს სამეფოს ზღვის ნაპირებზედ, მილეტის ქალაქის მოსახლეთა და დაფურხეს სავაჭრო ქალაქები, რომელთაგანაც უბიჭველესი იყო სინოპი, ამიზუსი, კოტიორა, ტრანპუზურტი და ჰქონდათ აქ ზღუბ მიტემა და სარგოიანი ვაჭრობა მერობელთა ხელთათანა. სსენებულთ ქალაქებსა ჰქონდათ თავიანთი მმართველობა და არ ემონებოდენ სპარსთა მიუთვ; მაშინ როდესაც ჰონტოსა და კოლხიდის მოსახლენი იყენენ დამონებული სპარსთაგან, შეადგენდენ ორს სასამარტოს (სატრანპის) XVIII და XIX (1) და სპარსთა მეფისა ქსერქსის დროს მიიღებდენ მონაწილეობას ბრძოლაში პირის პირ ბეჭქნთა და განიყოებოდნენ ოთხ გუნდად: პირველსა გუნდას, მთავრობასა ქვეშე რომანანისა დროის მეფის ძისა, შეადგენდენ ერნი მესნი და ტიბანენნი; მეორესა, მთავრობასა ქვეშე არტაქსისა, ამონენანნი; მესამესა მთავრობასა ქვეშე ფარანდატიოსა, მარნი და კოლხელნი და მეოთხესა, მთავრობასა ქვეშე მისისტისა, — ლაროდიანელნი და ისპირელნი. (2) ამითი ჰხანს რომ ჰონტოს სამეფოში და კოლხიდაში იყენენ რამთაწინივე მთავარნი და ქსენოფონტის დროს რომელივე მათთაგანი იწოდებოდნენ მეფედ ვითარცა მთავარი მოსინაეთა. ვადაწინ თავის ჰონტოს ისტორიაში მოუთხრობს, რომელ პირველი მეფე ჰონტოსა იყო არტაბანი, დადგინებული დროის სპარსთა მეფისაგან ამისი შემკვიდრე 402 წლის ქრისტეს წინათ იხილება მიტრიდატი I, რომელიც განაგებდა სამეფოსა დროს სპარსთა მეფის არტაქსერქსისა, ამისი შვილი მიტრიდატი II სსულ წოდებულ აღმშენებლად იყო თანა მედროვე აღქსანდრე მაკედონიელისა; მიტრიდატი II-ის შვილმა მიტრიდატმა III გამარჯვება ღისიმასზედ, რომელიც იყო მაკედონიის მეფე 384 წელსა და დასდო გამარჯვების წელიწადი დასაბამად წელთა აღრიცხვისა ანუ ერად (3), რომელიც იყო მიღებული როგორც ბოსფორის სამეფოში ისე კალხიდაში და საქართველოში.

დროსა შესანიშნავად რომ აქედამ იწყებინ ჩვენი ქრონიკონებიცა, რადგანაც იმ დროს მთელი კოლხიდა დამონებული იყო ჰონტოს მეფეთაგან და ჰქონდა

(1) ლეოპოლტის ისტ. წიგნი 3, § 90.
 (2) ლეოპოლტის წიგნი 7 § 76, 77, 78, 80.
 (3) სსულ საზოგადო ბიოგრაფიის ლექსიკონი (52 ტომი) კოლოციური წარმოები 1811—1852) სტატია სენ-პოლენისა მიტრიდატი III.

დათ ერთმანეთში დიდი ერთობა. აქამოდვე სწავლულთა და სიძველის გამომძიებლთა არ იცოდნენ სწორეთ, რომლის წელიდამ იწყებოდა ერს ან დასაბამი წელთა აღრიცხვისა ჰონტოს სამეფოში. ზოგი ჰყვება 8, ზოგი, 10 ზოგი 12 წლითა. მე რომ შევადარე ჩვენი ქრონიკონი და აღვრიცხე მშინ აღმოჩნდა, რომ დასაბამი ჩვენი და ჰონტოს ერსა არის 284 წელი ქრისტეს წინათ. ვინ არ იცის რომ ჩვენს ქრონიკონსა როგორც რომ ევექსიისიკილოსსა აქვს საქცევი 532 წელიწადი. ეს რიცხვი შესდგება განმარჯვებისაგან 28x19; რიცხვი 28 შეადგენს წელთა მზის მოქცევისათა და 19—მთავარისათა 532 წელი რომ დასრულდება, შვიდეულის დღენი; მთავარის განხლება, დიდ მარხვის დღეის დღეუ ზასქქის დღე და შემდგომნი ცვლადნი დღესწავლენი, კვირაცხუვლები; მადლება და სსვანი ანგარაშნი თვითთველის წლისა, იმავე შვიდეულს დღეს, თვთის რიცხვს და თვეს მოვლენ, როგორც რომ 532 წლის წინათ იყო მაგალითად ჩვენი სუთასეული ქრონიკონი დასრულდა 1844 წელსა, ასე რომ 1845 წელიდამ იწყო ახალმან სუთასეულმან ქრონიკონმან. 1844 წელსა ზასქა იყო აპრილის 15. ამ წელიდამ რომ გამარჯვებულთ 532 წელი დაჩქება 1312 წელიწადი, ამ წელიწადს ზასქა იყო აგრეთვე 15 აპრილსა. ქრონიკონი ან დიდი ინდიკტიონი შემოდო მღვდელმონაზონმა დიონისიმ 516 წელსა ქრისტეს შემდგომ მოსაპოვნელად თუ რომელს თვესა და რომელს რიცხვში დადგება ზასქა. ამ უამადმდე ე. ი. 516 წლამდინ ამ კვირი აღრიცხვა არსად იყო და რს საკვირველია არც საქართველოში იქნებოდა; საქართველოში, როგორც ჰხანს, აღრიცხვა უწყვიათ 781 წელიდამ ქრისტეს შემდგომ. მაშასადამე სუთასეული ქრონიკონი გათავებულა 780 და ახალი დამდგარა 781 წელსა. 780 წელს რომ დავრთოთ 284 წელი, მაშინ შეიქმს 1064 წელსა ან ორს სრულს ქრონიკონსა. თუმცა 781 წელს შემოუღიათ ქრონიკონი, გარნა რიცხვი წელთა დასაბამისა დაუღვიათ ჰონტოს ერს ანუ დასაბამი წელთა აღრიცხვისა, რომელსაც, როგორც ჰხანს შემო გამორიცხვისაგან, ჰქონია დასაბამი 284 წელსა ქრისტეს წინათ ისტორიაც ეთანსმება ამს. 1844 შესრულდა სუთასისი ქრონიკონი და 1845 იწყო ახალმა ქრონიკონმა. ამ 1844 რომ დაუმატოთ 284 წელი შეიქმება 2128 წელი. 2128 წელი რომ ვაკჭყოთ 532, დაშთება კერძობითი რიცხვი უნაკლულად 4; ეს ამას ნიშნავს რომ ოთხჯერ სუთასეული ქრონიკონი შესრულდა 1844 წელსა და 1845 წელს იწყო მესეთე სუთასეულმა ქრონიკონმა.

183 წელსა ქრისტეს წინათ ფარნაკ ჰონტოს მეფემან დაიპყრა სინოპი და სსვანი ქალაქები ჰონტოს ზღვის პირისა; ამ ქალაქების დაპყრობითა ჰონტოს სამეფომ მოიპოვა დიდი ძალი და ძლიერება როგორც სმელეთზედ ისე ზღვაში და შექლება პირის პირ ბრძო-

ლისა რომაელთაჲს. თუმაჲს მიტრიდატი VI ექმნა თანა შემწე რომაელთა ბრძოლათა ზირის ზირ დანაბაღისა და გარჯისათვის ჯილდოდ მიიღო დიდი ნაწილი ფრიგიისა. განაჲს შვილი მისი მიტრიდატი VII იყო დაუძინებელი მტერი რომაელთა და ებრძოდა მათ დიდხანს. 123 წელსა ქრისტეს შემდგომ მიტრიდატი VII ავიდა ტასტოხედ, ყმა თარმეტის წლისა, ბუნებით ახრანის, ბრტყ და შემხარტებელი, თავი დაუდო სწავლასა და განათლებასა, ამას გარდა სიერძითვე შეითვისა საომარი სწე და ხვეულება, ჭქონდა საკვირველი მესხიერება, იცოდა 22 ენა, გულში ჭქონდა თავის მამულის განდიდება და ამისთვის ანა ჭქონდებდა ანტა თავსა, ანტა წარხინებულთა მოყვარეთა. წინაპირველად განიზრახა მოხილვა მონსამზღვრეთა ადგილთა და სამეფოთა, ამისთვის შეუდგა გზასა, ორის მასლობლის კაცითა, სრულიად უცნაურად, დაჲყო მკვლევარებაში ოთხიოდ წელიწადი, თვალთ განიხილა გაბდგომასკეობა მცირის აზიისა. შინ რომ დარბუნდა მასინვე მოაგროვა ძალი, შევიდა კოლხიდაში, დაიხურა წინდელი აჭარა, გურია, იმერეთი, სამეგრელო, აფხაზეთი და სრულიად ბოსფორის სამეფო, ე. ი. ყირიმის, შემდგომად აღძრა შოროთი კახაღვრიაში, მოაკვლევინა მუნებური მეფე და მის ადგილს დასვა თავისი შვილი არიარატ VIII. ეს იყო მიზეზი პირველისა ბრძოლისა რომაელთათანა მიტრიდატმა მოართო დიდი ძალი, როგორც სძლეუთისა ისე ზღვისა, დაიმონა სრულიად მცირე აზია და წართო რომაელთა თრავია და ატენი. რა ესმა რესპუბლიკას განძლიერება მიტრიდატისა, მასინვე მოაგროვა დიდი ძალი, უჩინა მსკლანთ მთავრად სილვას და განსტუმრა დიდის მიტრიდატის საბრძოლველად. სილვამ მასლობელ სერონისა დაამარცხა მიტრიდატის ჯარი, დაიხურა საბურძნეთი და გადიტანა ომი მცირეს აზიაში, დაიმონა იონია, მიზია და ლიდია. უღონო ქმნილმან დიდმან მიტრიდატმან ითხოვა ზავი და 85 წლის ქრისტეს წინათ შეეგრა პირაბითა რომის რესპუბლიკას. ამდროს მიტრიდატს განუდგნენ ბოსფორელნი; მიტრიდატმა იწყო მზადება და მოკრეფა ჯარისა ბოსფორის დასამონებლად, რომაელთა ჭკონეს რომელ მიტრიდატი ემზადება ბრძოლას განახლებასათვის მათხედ, ამისთვის უბძანეს მერენას უცხო მისულსა საომრად მიტრიდატსკედ. მიტრიდატმა ორჯელ დაამარცხა მერენა 82 წელსა ქრისტეს წინათ და შეეგრა რომაელთა ახლას ზავითა. 79 წელსა კვლად

დაიმონა ბოსფორის სამეფო, სადაც დასვა მეფედ თავისი შვილი მასარა (ქართული სახელი). სძლეუთის კახაღვრია კვლად იქმნა მიზეზი მესამის ომისა შორის მიტრიდატისა და რომის რესპუბლიკისა. პირველს ყამს მიტრიდატმა დაიმონა ზაფლავონია, ვიფინია და მოადგა ქალაქსა ქიზიუსს, მღებარესა მარმარილოს ზღვის ნაპირს, ამ ქალაქის მასლობლად ლეუკუმსა, მსკლანთ მძღვანა რომაელთა, დაამარცხა ზონტოს მეფე, რომელიც განივლტო სომხითის, იქაც დაამარცხა პომპეისაგან და დანარჩენის ძალითა შეივლტო კოლხიდას, იქიდან გადვიდა ბოსფორისა, ე. ი. ყირიმის, სადაც მოიხება ჯარის მოკრეფა და განახლება ომისა რომაელთა თანა. მისმა შვილმა შუიტო ეს აზრი მოაბიძგა მსკლანთ მთავარნი და წინააღმდეგ მამს. მიტრიდატმა რა ჭკონო შვილის დღასტი, თავი მოიწამა და გადიტვა 64 წელსა ქრისტეს უწინ. გვამი მისი შვილმა გაუგზავნა პომპეის, რომელმან დიდის პატივით მიაზარა მიწას ტაძარსა სინოპის ქალაქში, სადაც ეყენენ დამარხულნი წინაპარნი მიტრიდატისა.

დროს მეფობისა რომის იმპერატორისა ნერონისა ზონტოს სამეფო შეიქმნა რომის თემად და ვიდრე 1204 წლამდინ ქრისტეს შემდგომ იყო მონებას ქვეშე ვიზანტიის იმპერატორთა. სსეკუელს წელიწადს თამარ მეფის შემწეობით ალექსი კომენინმა დაიხურა ტრანპეზუნია და იწოდა იმპერატორად ტრანპეზუნისა; სიგლებში ტრანპეზუნდის იმპერატორნი მრავალჯერ იწოდებოან მპერატორად ივერთა და ჭანთა. ეს იმპერია არსებობდა 1461 წლამდინ; ამ წელიწადს ოსმაელთა დაიხურეს ეს იმპერია და ჭქმნეს საფაშოდ (1).

ბ. კოლხიდა მღებარებდა ადმონავლეთის და სამხრეთის შავის ზღვის პირხედ; ასე რომ ძველ დროში მთელი ზონტოს სამეფო იყო ცნობილი სახელსა ქვეშე კოლხიდა (2), სტრამბანის დროს კოლხიდა ეწოდებოდა იმ ადგილებს, რომელნიც იწუბოდნენ ფსისონის მდინარის (ან კოლხობოტამო) შესართავამდე, სადაც მღებარებდა ჩინებული ალუმბიტის ქალაქი დიოსკურია (ან ისგაური (3)). კოლხიდა გარემოცული იყო კავკასიის მთე-

(1) უწევა ტრაპეზუნის იმპერიის დაარსების სტავროს აგემიის გუნიისა დაბეჭდილი უწევათა შიორის ს. პ. ს. სამეცნიერო აკადემიისა, 1855, 733.
 (2) ქსენოფონტი IV და V წიგნი.
 (3) სტრამბანის წიგნი XI თავი I; პლინი წიგნი VI; აბიენის აღწერა შავი ზღვის ნაპირების გამოცემული ეოფმინისკან ლათინურად, გვერდი 55.

ბიას (ქართულად ღაღო), რომლისაც ერთი მომავალი სამხრეთისკენ გალთა (ღისას მკეპი) გაჭეოფს იმერეთს და ქართლსა. ერთი გალთა ამ მთისა მიჯა მტკვრის შარამდინ და იცნობება ძველთაგან მოსხას მთად ე. ი. სამცხის მთად ან აჭარისა (აწ სოღანდუხის მთები და ვარცა-ბაზარი); მეორე გალთა მტკვრიდამ შირს შეუქცევს ზღვას და იწოდებან ფრესათის მთად; რომელიც გაჭეოფს იმერეთს და გურჯისტანს სამცხისაგან; სხვა გალთა ამ მთებისა, რომელნიც შეუდგებიან მტკვარსა, ისხელდებიან ძველთა მწერალთაგან გორაკის მთად (აწ ცისე ჯვარი); გორაკის მთებს შინტოს მხარესკენ შეუდგებიან სტილიის მთები და მსუგან ნაჭილბუკი.

ამ მთების წიაღში ჭქონდათ მრავალთა მდინარეთა დასაბამი, რომელთაგან ღირსია შესანიშნავად:

ა. ფაზის მდინარე (აწინდელი რიონი), ჭქონდასათავე, როგორც გვაუწყებს ზღინი, მოსხის მთებში (1), სათავიდან ვიდრე შორაზნანდინ იყო ნავით უგალი, და შორაზნანდამ ზღვადმდე ნავით სავლელი. ამ მდინარესად ნავით მაჭქონდათ და მოჭქონდათ სავაჭრობა ვიდრე შორაზნანდამ, შორაზნანდამ მტკვრადმდე სმელას გზით, და მსუგან მტკვრით გასპიის ზღვადმდე, საიდანამაჭქონდათ ინდოეთში და ჩინეთში. როგორც ამ აღწერისაგან ჭხანს, მდინარეს უფროლას ჩაცხამდენ რიონად და რიონსა უფროლას შესართავადმდე გლაუგად. ფაზისს შეუდგოდნენ მდინარენი: ღიზიუს (ცხენის წყალი), ციანა (ტეხურა):

ბ. ახსარა ზღინისა, აკამხსისი არიენისა და ბოას-პროკოპისა (აწინდელი ჭოროხი.) თუმცა პროკოპიმ ბოას-მდინარის სათავე სწორედ აღწერა, გარნა მდინარის სათაველი არის დაუჯერებელი და უგვანი. აი რას გვაუწყებს პროკოპი; „ბოას აქვს სათავე ჭანეთის მთებში, მარჯვნივ აქვს სამზღვარი ივერიისა, სადაც სრულდება კავკასის მთა. ამ მდინარეს ერთიან მრავალნი სხვა მდინარენი, დიდებუნი და მიიღებს ფაზისის სახელს; რასავე მხარესა ჭსტსოვრებუნი ღაზუბი და მდებარებს ქალაქი შორაზანი (2). ფაზის მდინარე მოუღიოდა ღაზისტანსა

და არა ივერიის, ბოასის მარჯვნივი ნაპირი, როგორც ესლაცა ჭხანს, ეჭირათ მესთან, და ამ მდინარესად არ იღო ქალაქი შორაზნასა; ეს მასაკვირველია არის ცთომილება გადაწყვიტისა და არა პროკოპისა, ამისთვის რომ იმავე წიგნში და თავში განასხვავებს რასავე მდინარესა, და მოუთხრობს რომ ღაზუბმა მოიყვანეს სწავლთა მეფე ხოსრო სომხითით კერძო, განსულს ბოასის მდინარე, და რა მინდოვდნენ პეტრეს ცისეს (აწ ქაჯთა ცისე ქობულეთში), ჭქონდათ ფაზის მდინარე მარჯვნივ. მასმასადამე ბოას და ფაზის მდინარენი ივენენ სხვა და სხვა. აგრეთვე მეორეს ადგილში პროკოპი ამტკიცებს რომელ ფაზის მდინარე სხვა იყო და ბოას მდინარე სხვა: „ამასობაში მერმეორო იმ გაიარა სამზღვარი ივერიისა (ე. ი. სურამი) და ჭქონდა ფაზის მდინარე მარჯვნივ მხარეს“. (1) დიდა, ქართლიდამ რომ შესვიდე იმერეთში სურამის გზით მისასვლელად პეტრეს ცისედ, მარჯვნივ დაგჩება უფროლას (ძველთა მწერალთა ფაზისია). ამითი ჭხანს რომ პირველი ჩვენება, როგორც ვხსტყვიით, გადაწყვიტისაგან არის არეული შეცდომას და არ პროკოპისა, როგორც ამტკიცებენ რანი უკანასკნელნი ჩვენენი. (2) პროკოპის პირველმა უწყებამ შეიყვანა რომელნიმე სწავლულნი ცთომილებაში, მაგალ, პირველი დუბოა, რომელიც გვაწმუნებს რომ პროკოპის ბოასი არის ხანის წყალი. თუ ეს ასე იყოს, მაშინ ბოასს არ ექნება სათავე ჭანეთის მთებში და არცა ამ მდინარეს მარჯვნივ მხარეს ექნებოდნენ მოსასლენი ივერიელნი როგორც გვაწმუნებს პროკოპი, არამედ ღაზუბი: მეორე უფ. ემინი (3), რომელიც გვაბტკიცებს რომელ ფაზისი არის ჭოროხი და არა რიონი და უღის სომხითის ადგილებს. აქ სომხითი არც უფოილა: როგორცა ჭხანს მთელის მწერლებსაგან და არცა აწ არის. ეს ადგილები ეჭირათ და ესლაც უჭირავთ გათათებულს ქართველებს ანუ მესთან და რამდენი უწოდებენ გურჯისტანად. ამ ადგილს ე. ი. სადაც ჭოროხი მოუღის ეწოდებოდა კლარჯეთი და კლარჯეთი მისეს სორენატის დეოდონთით იყო ივერია

(1) პროკოპი წიგნი 2, თავი 30.

(2) არიენი თავის აღწერაში განასხვავებს ამ ოროთა მდინარეთ, აგრეთვე ზღინი და სხვანი ძველნი მწეროილნი.

(3) მოსეს სორენატის ისტორია რუსულად ნათარგმნი, კვერდი 344.

(1) ზღინი წიგნი VI თავი 4. სურამი XI § 2 სურამი ჭსტყვის რომელ ფაზისს სათავე აქვს სომხითში. ეს უსაბუთოა, როგორც ვხსტყვით აწ ადგილების დებობობას.
(2) სტრავონის მატიანე ხალხთა ც. 4 გვ. 45; პროკოპი ნათარგმნი რუსულად გვ. 288 (წიგნი 2, თავი 29).

და არა სომხითი (1). ამასვე ამის დაბლა კიდევ ვიტყვი ერთს ოცნს სიტყვას, აქ კმარა ამასვე დაზარავი. უფ. ემინი დაუმტყებს წინა თქმულს რომ ქსენოფონტი მოიხსენებოდა ფაზის მდინარეს, რომელიცა ჰქვია სომხითსა (2). ქსენოფონტი მოიხსენებს არა ფაზის მდინარეს, არამედ ფაზსა. ფაზისის მდინარე სხვა არის და ფაზისა სხვა. არაფის სათავეს უწინ და ახლაც უწოდებენ ფაზად ადგილის გამო ფაზიანი ან ბასიანი. კიპარტეს ქარტაზედ ახლაც ჰქვანს ფაზინ სუ (ე. ი. ფაზის მდინარე), ეგ არაფია, რომელსაც სათავე აქვს ბასიანის ქვეყანაში.

მეორე საუკუნეში ქრისტეს შობის უკან იმპერატორმა ადრიანმა დანიშნა მმართველად პონტოსთემისა არიენი, ამან აღწერა ეს ზღვის ნაპირები და მოუთხრობს (3) რომელ კოლხიდა იწყების დიზის მდინარეს შესართავი და მდინარის მარჯვნივ ნაპირებისა ჰსცხროვებენ მასელონები და გენიოსები, რომელთაც ჰქვინი სახელს ჰსდებს ჰანად გენიოსად, ამათა ჰქვანდათ მეფე ასნილასუსი (4); სტილასს უწოდებს ამ ადგილს კეხიარად (ქართველების ეკლესია და სომხების ეკლესია); ამის შემდგომ მდებარეობდა ზღვის პირზედ ზუდრეთი (აწ ქობულეთი, აჭარა, იმერსკვი, შავშეთი და კლარჯეთი), ეკუთვნოდა ივერთა მეფეს ფარსმანს (5); ზუდრეთის შემდგომი იყო ლასიგა (ე. ი. აწინდელი გურია. აქ მეფობდა მელასი;

ამის უკან იყო ახალი (აწინდელი სამეგრელო). აქ მეფობდა იულიანოსი; ამას მოსდევდა აბაზგია (აფხაზეთი), მეფეთ იყო რესპიგი, და დასასრულს სანიგარი. (კიქეთი), სადაცა მეფობდა სპანდაგას; მეექვსე საუკუნეში როგორცა ჰსწერს სომხთ ისტორიკოსი მოსე ხორენაცი თავის ქვეყნების აღწერაში კოლხიდა განიყოფებოდა ოთხ თებად: მაგნიტი, აკრაუგა, გაზივი და ჰანივი ან ხასტივი.

(1) მოსე ხორენაციის ლეოლრაფია სენ-მარტენი 2. ტ გვერდი 357. სომხებს კლარჯეთი ექსარად გაუკეთებიათ. საქართველოს ამავე ლეოლრაფიით ეგუთვნოდა; არცაინი, შავშეთი უჯასეთი, სამცხე, აჭარა და სხვანი, რომელნიც მედგენდნენ ტოროსის მხარეს და არა სომხითსა.

(2) წიგნი 4, თავი 6.
 (3) გვერდი 55 გოფმანისგან გამოცემული.
 (4) ეს ადგილი აწ არის ლასიგანი.

(5) ფარსმან III იყო თანა მედროვე რომის იმპერატორის ადრიანისა, იყო რომის ქალაქში, მიიღო დიდი პატივი სსენებულს იმპერატორისაგან და სახუქრად ებოძა 500 აღჭურვილი მხედარი კაცი და მისჯა ნება მსხვერპლის შეწირვისა კაპიტოლიაში. იმპერატორმა აღუძარა ბელონის ცდამარში ცხენოსანი ანდამა. ნახე ბიოგრაფიულს ლექსიკონში სცავტი სენ-მარტენის; მოტრიდაც III.

უფალი სენ-მარტენი (ტ. 2, გვერდი 388, შენიშვნულბა 65), გვაუწყებს რომელ მანგეტი არის პტოლომეას მანარა ან აწინდელი სამეგრელო; აკრიუგა არის ეგრეტიკა ზომხონის მელასი (წიგნი 1, თავი 191) და პტოლომეას (წიგნი 5, თავი 10). აკრიუგა უფრო არგეთია, აწინდელი იმერეთი, ვიდრე ეგრეტიკა. ეგრეტიკა არის სცილასის ევანთი (აწ ლასიგანი); გაზივი (ლასიგანი, ე. ი. გურია და ნაწილი იმერეთისა); ჰანივი ან ხასტი (აწ ჰანიეთი, პონტოს სამეფო).

მეექვსე დროში კოლხიდა შეადგენდა საქართველოს მხარეს განიყოფებოდა, როგორცა ჰსწერს ვასუტტი 5 საქონთათად: ეგრისი (სამეგრელო), მარგვეთი ან არგეთი (იმერეთი), წუნდა და არტანის (აწ სამცხე); ომსკე (გურია); კლარჯეთი (აწ სპერსი ან ასპირის სეობა და ტა). ზირკელს საუკუნეში ქრისტეს შობის უწინ კოლხიდა ემოხრილებოდა პონტოს მეფეთა და შეადგომ პონტოს სამეფოს დატემის იყო აქ სამი დაუყოფილებული ერთმან ერთისა სამთავრო: ლასიგანი, სამცხე და ჰანიეთი. მეორე საუკუნეში ლასიგანი დაიხურეს იმერეთი, სამეგრელო და შეადგინეს სამეფო, რომელიც მესხეთ საუკუნეში, იქმნა შორის ვიზანტიელთა და სპარსთა მიჯნის ბრძოლისა 472 წლიდან ვიდრე 562 წლამდე (1). სამცხეში აღმოჩნდნენ ბაგრატიონები, რომელთაც მოსდეს ლასის მეფობა, დაიძინეს იმერეთი, სამეგრელო, აფხაზეთი და მასუკან ქართლი და კახეთი; ჰანიეთი იყო თემი პირველად რომისა და შემდგომ ვიზანტიის იმპერიისა ვიდრე 1202 წლამდე; ამ წელს ალექსი კომნენისი შექვინითა თამარ მეფისა დაიხურა ტრანკაონი და იყო და მეფედ ივერთა და ჰანთა; ამისი შემკვიდრენი ჰყოლობდნენ ტრანკაონში, ვიდრე დაიხურებდნენ ოსმბლთა 1461 წლამდე.

დ. ჩუბინოვი
 (შემდეგ იქნება)

ოსმალ ოს სამარტველო

ა კ ა რ ა

აჭარა, როგორც წინათ მოხსენებულ იყო, მდებარებს ესლანდელ სამძღვარზე ახალციხის და გურის უფდებისა და სდევს აჭარის და ახალციხის მთებს იქით სამხრეთ მხარეს, ამ მთისაგან ახსიანის მთის ქედი დაეშევა. ამ ორის მთისა მრავალი წვრილი ქედები ტოტევიით იფინება მთელ ქვედა და ზედა აჭარაში და მრავალ ხეობებათა ჰყოფს ამ მშვენიერ მხარეს საქართველოსას, რომელშიც მომდინარეობს წვრილი მთის

(1) მატიანე სტრიტონისა მეოთხე ტომი ლასიგა.

წყობები კადმისით სავსე. ზედა-აჭარში უმთავრესი ხეობანი ხუთნი არიან: სულისა, გორჯომისა, ბელეთისა, სხალტისა, მირეთისა და ჭვანისა. ამ უკანასკნელ ხეობას გარდა დანარჩენებზე არსიანის მთის ტოტები ჩამოსდევს.

თუთვეული ხეობა კარგა სავალოთ ანიერია, სახნავ-სათესად და სამოკრად კარგის მინდვრებით შემკულია, ყოველ მხრიდან მთის წყლები ჩამოხუხუხებს და ერთვის შუა ხეობის წყალსა. უმაღლეს მთებზე არსიანის შიშველ ადგილსა ვსედავთ, და რაკი დადაბლდება იმოსება: მდიდარის წიფლის, თელის, მუხის ტუითა. ხესილი აქ ყველს ხარობს, ზეთის ხილი კი ცოტათ მოდის აქა-იქა დაბლობ ადგილებში. ვაშლი და მსხალი ისე ბლომათ მოდის, რომ გააქვთ ახალციხეს, ოზურგეთს, ანტანის და თითქმის ალექსანდროპოლშიაც. ვენახი ხშირია და ასე გაშინჯეთ ამ რამდენიმე წლის წინათ ახალციხელები იქ მიდიდნენ თურმე, ღვინოსა სწურავდნენ და გადმოჭქანდათ. მკათათვეში, როდესაც ბალი არსად არ მოიხეკება თქვენ შეგიძლიათ გურიაში ნაგომარზე იარმუგობას (ქალაქობას) იშოვნათ.

მიწა მომცემი მიწა: მომატებულათ მოჭყვით სიმიდი და ცოტათ ხორბალი და ქერი. რადგანაც სიმიდმა უფრო მოსავალი მეტი იცის და რადგანაც სახნავ-სათესი ადგილი ნაკლებია, ამისგან მოხარბალს და ქერს ნაკლებათა სთესენ. წინა წლებში თამბაქო მოჭყვადთ, მაგრამ ბოლოს დროს რადგანაც აქციზი შემოვიდა, თითქმის აღარა სთესენ.

საქონელს ძალიან ბევრს ინახვენ ზედა აჭარში: მტარდრე სოფლებში: ბაკოს, ხისობიჩს, ზემო და ქვემო თხილვანს, გორჯომს და ნაგორებს. სამზღვარზე მღესარე სოფლებიდან დიდძალი კარაქი და ერბო გადმოაქვთ ჩვენებს გურიაში და ამით კარგი სარგებლობა აქვთ. ანტანისებენ ვაჭრობა კი ვერ ესურსებათ რადგანაც ქურთები დგანან და ბევრი საქონელი ჭყავთ. მანაც კი აჭარში იმოდენა საქონელს ინახვენ, რომ მარტო ზედა აჭარიდან საქონლიდან ას სამოცი თუმანი შემოსავალი აქვს რამდენიმე მთავრობასა. საქონელს გარდა ყოველ მოსახლეს ათიოდე ცხვარი და თხა ჭყავს და თითო ცხენი.

ეს ღამაზი გუთსე საქართველოსი სავალოთ გამდიდრებულა, ცოტაოდენი რიგიანი გზები რომ ჭქონდა, მაგრამ გზები ისეთი საძაგელი აქვს, რომ მარტო ცხენი თუ ივლის, თორემ უჩემის ხსენება არ არის. მძარტებლობა ამასე არა იქნებოდა, წყლებზე თუ სადმე ხიდი, ისიც ძველის-ძველად აშენებულია, საქართველოს მეფეების დროინდელია. ამის გამო ვაჭრობა და მისვლა-მოსვლა ძნელდება. ამისათვის სავაჭრო დუქნები აქა-იქა ძალიან ცოტა და ადგილობრივი მცხოვრები მედუნე ვერ შეგ-

ზვდებათ, ან სომეხსა, ან ბერძენი ან რსმალო. აქაც ქართული ანდაზა მართლდება, სომეხი დუქანზე და ქართველი გუთანზეო.

მთელი მოსახლეობა აჭარისი ქართველობაა. აი რას ამბობს მოგზაური დამწერი ფრიად შესანიშნავის დამკრთვასის წიგნისა „სამი ოვე რსმალოს საქართველოში“, რომელიდამაც ჩვენ ვკრებთ ცნობასა. „სოფელ გორჯომს რომ დავეშვით შორიდან ნახიერი დავინახეთ; ამასთან მოხსნდა ხალხი—პატარა ბიჭები. იმათი წივილი და უღავილ-უღვივილი მოგვესმინა. აჭარლები პირველათ ვინაჲ და ვიფიქრობდი, ნუ თუ ერთმანერთს თათრულათ ელაშინებდნენ? ნუ თუ საქართველოს არსება აჭარში გაქარწყლდა? ბოლოს ახლოს მივედი და.... დმერთო და ბედო! თურმე ჩვენი ყოფილა, ჩვენი! ბალები ქართულათ იგინებოდნენ.“ ჩვენ მეითხველებს აჭარული ლექსები წაკავითხეთ და ნახვდნენ რომ დღევანდელა მდე სახალხო არამც თუ ღამაზაკი, ლექსებიც კი დარჩა. მაგრამ განავარცოთ მოგზაურის სიტყვა: „ჩვენი მისვლა რომ დანახეს უმაწვილები დახუმიდნენ და ეს პატარა მთიულები გზაზე შეიყარნენ ჩვენ საურებლათა. ჩვენ დავდევით. თუთხმეტოდ უმაწვილი ბიჭები იდგნენ და რამდენიმე უფრო ჭაბუკი. მაგრამ უნდა შესედოთ რამშენიერის სახისანი არიან. მონები რომ გახადოთ, გეგონებათ დიდ-კაცი და რბაზში გასდილები იყვნენო, ისეთი თეთრ-წითელნი და ღამაზნი არიან. ჩვენ მთიულებსა გვანან და თანაც გურულების სახის იერი მოსდევთ... ვინც კი შეგვხდა სულ ტანადნი, მხარბუჭიანი და თვალადნი იყვნენ. სუფთა გადაწმენილი სახე, ცოტა მოდიდო ცხვირი და შავარდნის შესედელობა, გრძელი და სმერი თმა უხალხს შემოსეველი—ესე ყოველი წარმოგიდგენთ აჭარლის სურათსა... ტანისამოსი გურული აცვიათ. სარწმუნოებით მკამადიანები არიან, შინ რჯახობაში ქართულათა ღამაზაკობენ, თათრული (რსმალო) ენა ხანში შესულმა კაცებმა იციან. დედაკაცებმა და უმაწვილებმა ცოტათ იციან. ამ თხუთმეტოდ წლის წინათ არა ყოფილა ასე გავრცელებული თათრული ენა რომ დედაკაცებს ცოტაოდენათ მანაც სცოდნოდათ, და საკვირველია ასე მალე თათრულმა ენამ როგორ გაიდგა ფესვები აჭარში“.

ამ ფრიად სამწუხარო შენიშვნამ ძალიან უნდა დაგვაფიქროს და ქართველობის მოყვარის მხრით შრომას ითხოვს.

მეჩითებთან შეკლები აქვთ, რომელშიაც მარტო არაბულ კითხვას ასწავლიან, და არაფერი კი არა ესმისთ რა. ქართული წიგნის მეითხველი თან და თან კლებულობს და ამკვარათ ხალხი უწივროთა არის. ხალხი თუმცა მოსურნესა სწავლისა, რსმალოს მძარტებლობა რიგინ

სასწავლებელს არა მართლაც, რომ სწავლა ქალბრუნებს ენ-
ზე იყოს და მარტო მაჭმადანთ სამართო წიგნების საკი-
თხველად მოკლები არაბულის ასოების ჩათვლას სწავლიან;
ეს გარემოება ისეთ ნაკლებუკვანებათ არის ნაგონობი,
რომ როგორც ნამდვილ სანდო კაცებისაგან გავიგობინა;
მოკლებიც კი საჭიროებას გონივრულად ქართული წერა-
კითხვას ისწავლენ და როდესაც კი შეეძლება მისცემიათ
საქართველოში გადმოსვლის ან თავიანთში ქართულის
წიგნის მცოდნე უნახავთ, მაშინათვე წერა-კითხვა უსწავ-
ლიათ. აქ მხოლოდ სასწავლების სიტყვას ვიტყვი: „რო-
მელთა აქვს ურნი სმენად, ისმინენ.“ დემონს მადლობა
უნდა შევიწიროთ, რომ მოკლები, რომელნიც თვით აჭარ-
ლები არიან, შობს არ იტყვიან ქართულ ენას და პირ-
იქით სურვილი ჰქონიათ.

ამას გარდა ზოგიერთ ბეგებსაც შეილებათვის
ჩვენი ქართველი მასწავლებლები უნდათ, მაგრამ იქ მიმ-
სვლელი ისეთი არაგან არა ჩნდება, რომ თავისის დამკ-
დარის სასიათით ნდობა ჰქონდეს.

ზნობით აჭარლები მსხენი არიან. თოფის სტრ-
ლას და იარაღი უყვართ და ძველი თავადისშვილების (ბე-
გების) მომხრენი და მომხილნი არიან. ჩვენში აჭარ-
ლებს ცრუდი ხმა აქვთ დავადნილი და იტყვიან კაცის
თავი სახვის თავით მიაჩნიათ, ქურდები და ავაზაკები
არიანო. ქვედა-აჭარში და ქაბულეთში რამდენიმე სო-
ფელი მართლაც ქურდობით გათქმულია, მაგრამ მთლად
აჭარზე კი ამისი თქმა ცილის წამებაა. ზედა აჭარში
ქურდობა და ცარცვა იშვიათია.

შინაურობაში აჭარელი ისეთივე მითიულია, რო-
გორც არაბზე და თურზე. მოხიბვულის ზეტივისცემა,
სტუმარ-მოყვარება, თავის დაჭერა, ცნობის მოყვარება
და ამისთანვე დიდი შრომის მოყვარება აჭარლის ზიგვე-
ლი თვისებაა. მთელი დღე კაცი მინდორში შეუწყობი-
ლათ მუშაობს, დღე-კაცი ოჯახში. ყმაწვილი რა კი მო-
ხიბდება, მაშინვე მწყობსად გადას. ტყეში გდება და მარ-
ტობა რასაკვირველია ცრუდათ მოქმედებს ყმაწვილის
სასიათზე და ამიტომ აჭარელი გარეშე კაცთან უცხოობს.
ველურსა ჰგავს. მაგრამ ეს უნიჭობათ კი არ უნდა ჩა-
თვალეთ. ჩვენს ხევის-ურის ისინი ჰგვანან ომელსაც უც-
ხოებას ვეღვათქვი.

აჭარლებს კარგათ ახსოვთ რომ ჩვენნი ძმანი არიან
მხოლოდ სარწმუნოებით განსხვავდებით. ძველი შენობე-
ბის, ციხების და ეკლესიების ზეტივის ცემა აქვთ და
იცინა, რომ საქართველოს მეფეების აშენებულა. ზო-
გიერთის საუდრის ზეტივისცემა ისეთი აქვთ, რომ ხელის
სლება დიდ ცოდვით მიაჩნიათ და სასწაულებსაც ღაპარა-
კობენ. ორს სოფლის სსაღტის ეკლესია, (რომელიც უკეთესია
თავისის შენობით დამსატერობით სვეტზედ მთელ აჭარ-

ში) უნდოდანთ მუხითათ გადაქცია. საუდრმა ორიგონი-
სზე შეშლას და ტყეში მხეცობით ატარა. ერთმა მუც-
სვარემ ზამთარში ცხვარი ამავე საუდრში შერეა, ხატა
გაწერა, ორასი სული ცხვარი დაუხარა და თითონ მწყემს
კისემა მოუგონა. ამისთანებს ღაპარაკობენ აჭარლები.

ხიზნათის ციხეზე აჭარლები ამბობენ თამარ
მეფის აშენებულა. ამ ციხედამ თამარმა ზარ-
ზამდის გვირახი გააკეთებინა და დადიოდა სოლომე,
დადგანც ლანგთემური გზაში ჩაუდგა და დაჭერა უნ-
დოდან. ერთის ბერისაგან შეიტყო ლანგთემურმა ეს ამ-
ბავი, ზარზამას წავიდა და თამარ მეფეს გამოსვლას
უღარავა. დადგა შათით, დედოფალი ცისკარზე მივი-
და ზარზამას. ამ დროს ლანგთემური ჯარით შემოერტ-
ყა. თამარ მეფემ რომ სხვა ველანა მოაკვარა რა, ს-
წამლავი დალია და თავი მოაკლავ.

ამ გვარი საღსის თქმულობა გვაჩვენებს აჭარლების
დასსომების წარსულის ცხოვრებასს და ზეტივის ცემას.
სამართალი აჭარში მარტოვი და უარლავ. სოფ-
ლის სასამართლო ანუ მუჯლისი იმ გვარივეა, როგორც
ჩვენი სოფლის სასამართლოები. მოსულენი ამოიჩვენის
საღსისაგან და ამას გარდა უადრცა, სოფლის მოლას. მერე
ამაზე უფროსი სასამართლო ადგილი არის მუდრი
(უხარტის ნახარნივი) და იმისი მუჯლისი; კანიაკში
(უფრდის ნახარნივი) მუჯლისით. მაგრამ ამასთანვე
ბეგებთან სმიზად მოღიან სასივლეად და ესენი ს-
მართლს აძლევენ. ყემოხსენებული მგზავრი მოიხსენებს
ერთს ამბავს.

გზაზე შარით-ბეგი ხიმშიაშვილს დასვდა საღსი,
თითო თითოდ მოდიოდნენ კალთასა ჰგონიდანენ, მერე
მოკითხვის შემდეგ ბეგმა გამოჰკითხა ამბავი. ერთმა მო-
ხურებულმა იჩივლა, რომ ქალი შინიდამ გააქცა ამა და ამ
ოჯახიდან საქმრისას და შინ აღარ ბრუნდება. დედამას
იმ კაცის სიძეობა არა სურთო. ეს ამბავი ძლიან ეუც-
ხოვათ იქ მოფოთა. ამ ღაპარაკის დროს მოვიდა ქალის
მიჯნურის მამა და ბეგს მოახსენა, რომ უოკელივე მარ-
თალია. ჩემს საღსის ქალია და აი აკერ აქ მოვიდა.
ბეგს აჩვენა ჩადრში შესვეული ყმაწვილი ქალი, რომელიც
ჯაგებში იმალებოდა და ვერ გაებედან ბეგთან მოსული-
ყო, თუმცა კი ამ აზრით იდგა. აღმოსხნდა რომ, თურ-
მე ქალის ძმა უოფილა წინაღმდეგი. ბეგმა დაძაპებინა
ძმა და უთხრა, რომ დას ნუ აუბედურებ, უნდა ეგ ყმა-
წვილი და მიეცო. სიტყვა გამართავა, ქალის ძმამ კალ-
თას აკოცა და სასიძოს მამას გადაეხვია. ეს შემთხვე-
ვა არ უოფილიყო, იქნება სისხლი დაღვრილიყო.

ამ გვართ ბევრჯელ საქმეები თავდება.

3. უ.

მალაქის სენეხთაბანი ხათაბალა

ახლაც იტყვიტ სიზმარი ტყუილია, არ ახდემ ბო. აჰა თუ არა ხდება, მარა ჯანაბაა, მე რო-
თავს ხათაბალა გადამეკიდა! ბატონო, სიზმარი ვნა
ხე, დამდგომია ერთი წვერიანი ცხინვალელი ურია
დასწყევლა ჩემმა წმინდა გიორგიმ! გადმოუშლია
ბოხჩა და სულ სპეტაკ-სპეტაკს პერანგებსა და პე-
რანგის ამხანაგებს წინ მიყრის და მიყრის: ეე ჩემო
ბატონოვო! ვიცი ორი პერანგის მეტი არა გაქვსო,
მიირთვი ჩემო ბატონოვო; თუ შენვე ამეებს სულ
ღარეცხამო, სულ მუქათათ მოგართმევო, აბა მაიტა
მეთქი. დავიწყე რეცხა. მოაქვს ამ ურიას უთვალავი
და მოაქვს. ვდგევარ და ვრეცხავ ერთის ყოფითა
და თანა ვფიქრობ, ერა ხათაბალა გადამეკიდა მე-
თქი. იმდენი ვრეცხე, იმდენი ვრეცხე სანამ გამეღვი-
ძებოდა. არ დაიჯერებთ, დილაზე ისეთი მოქანცუ-
ლი ავდექი, თითქოს მართლა სარეცხი დამერეც-
ხოსო, სულ მკლავები მტკიოდა.—აი დაგწყევლა
ღმერთმა მეთქი! ვინ კაცი და ვინ სარეცხი! მაგრამ
ეს ეშმაკური სიზმარი, ნეტა ვიცოდე, როგორ ამი-
ხდება მეთქი? დედაკაცებმა მითხრეს, ხათაბალა რამ
გადაგვიდებო, ზიანსა ნახავ და ან დაჰკარგავ
რასმეო. ძან ჯავრი მამივიდა და გულში დამჩა
შეჩვენებული ურია.

შემოდგომაზე ქალაქში ჩავედი. წინათ რაც
მოსავალი მქონდა ჩემ ბიძაშვილს ვატანდი გასაყი-
დათ და ეშმაკათ რაც ე მაშინა გააკეთეს, თუთხმეტ-
ჯერ დავაპირე. ბოლოს დაუდევ ლობიო, ფქვილი
და გავწიე, ჩავიტანე ქალაქში. მედა ჩემი ღმერთმა,
რიგინ ფასათ გავყიდე. ახლა მინდოდა ქალაქი
დამეგლო და მენახა. მამაჩემი რომ აზნაურობას
იმტკიცებდა, ხუთი-ექვსი წლისა ვიქნებოდი და თა-
ნა ვყავდი, ქალაქი სიზმარივით მახსოვდა. ჩავიარე
თათრის მეიდანზე საპონის საყიდლათა; მივადექ
ერთ ღუქანსა. მიდის ხალხი და მოდის ამ ღუქანში:
აი ხათაბალას გაუმარჯოს, აბა ხათაბალ, ეს ამი-
წონე, ხათაბალამ მამატყუაო, იძახის ეს ხალხი.
რას მიჰპარავს ეს ყურუშსალი ხალხი? მე ხო არ
დამცინის ახალ მოსულ კაცსა მეთქი? მაგრამ ისე
გაყუჩებული ვარ და არ შევისადარე, აგება ხმა
ჩაწყვიტონ მეთქი. შენც არ მამიკვდე! რაკი ღუ-
ქანთან კაცი მოვა, მაშინვე ხათაბალას იძახის. მამა-

გონდა ის შეჩვენებული ურია და ყელში სისხლი
მამაწვა. დაიძახა კიდე ვილაცამ, ხათაბალაო. მოუ-
ბრუნდი: შენ ვის უბედამ, რომ ხათაბალას იძახი
მეთქი? საყველოში ხელი ჩავევლე: აბე ერთი კიდევა
თქვი მეთქი!—გეფი ხარო?... მე შენ გიჟს მოგცემ
მეთქი; აზნაურშვილი გახლავარ, შე მურდალო მე-
თქი. დაგეხვია თავს ხალხი, გამაშველეს... თურმე
ნუ იტყვიტ, იმ ღუქანის პატრონის სახელი არა ყო-
ფილა!—დალახვრა ღმერთმა თქვენი თავი მეთქი,
მოვდივარ და ვფიქრობ ე რა ხათაბალაში ჩავარდი
მეთქი! გავიარე პატარა, ვხედამ, კედელს ერთი
ვეებაერთელა ქალღი აკრავს და ზედ ასეთი
ვეება ერთელა ასოები სწერია, რომ თითო ასო
მოკრივე კალატოზიშვილის მუშტების ოდენა იქ
ნება. წავიკითხე: და აი დასწყევლა ღმერთმა, ხათა-
ბალა არ ეწერა! ეს უთოოთ ქალაქური მამაძე-
ლობა იქნება მეთქი, ქვეშაც წერილათ ეწერა; ვი-
ფიქრე, შაირებს დაუწვინდენ ვისმე მეთქი... გავი-
არე პატარა, კიდე ისე ვეება ქალღიზე ხათაბალა
სწერია. ახლა კიდე ვიარე და კიდე ისე. ერთი
სიტყვიტ საცა კი გავიარე, სულ ასე დამხვდა. ვი-
ფიქრე მოდი წავიკითხო მეთქი. წავიკითხე და „სომ-
ხური მოქმედება წარმოდგებო.“ მაგას რალა ფიქ-
რი უნდა მეთქი, სომეხთან თუ საქმეს დაიჭერ, ხა-
თაბალა წარმოდგება მეთქი. ახლა კიდე წავიკითხე:
ერთკენ სომხები სწერიან და ერთკენ სუ თავადი-
შვილები და აზნაურები, ჩვენი ქართლის აზნაუ-
რებიც დაეწერათ. აქ ერთი დიდი ამბავი უნდა
იყოს მეთქი. ის სომხები ფულის პატრონები იქნებიან
და უთოოთ ქართველებისთვის უსესხებიათ. კიდეც
ამიტომ ისე პირდაპირ დაუწერიათ სომხები და ქარ-
თველები. აი თუ მართლა ხათაბალაში ჩავარდნი-
ლან მეთქი. მაინც გული არ დავაჯერე, რავიცი
ქალაქში ოინები ბევრი იციან და ერთ ხათაბა-
ლაში მეც არ ჩავარდე მეთქი, ის წყეული ურია
მამაგონდა კიდევა.—ერთი შკოლის ყმაწვილი დგას
და კითხულობს. ვკითხე, რა სწერია, მეთქი. ქარ-
თული თრიატრი იქნებო. ახლა მითომ რა იქნება
მეთქი? თამაშოვის ქარვასლაში რო თამაშობდნენ,
არა ყოფილხარო?—აი რო დამწვარა, მეთქი? ჰო
იქაო. თავი მოვარიდე, ხათაბალიანი ადგილი ყო-

ფილა, წავიდე ჩემ გზაზედა მეთქი. თურმე თამამ-
შოვის ქარვასლის საქმის თაობაზე ყოფილა ის ქა-
ლადლი. ამოვიარე ზემო ღუქებისკენ, გარეთ ჩა-
მოკიდებული ჩექმები ვნახე და ერთი ძალიან მამე-
წონა, ყელგები სულ ასე ბწყინამდა რომ თითქო
სარკე იყოსო და სულ ფერადი ძაფის ყვავილებია
ნაკერი. შევევაჭრე, მივეცი თუმან ნახევარი. მემრის
მანც ქორწილს ვაპირობ მეთქი და მეორეთ ქა-
ლაქში იქნება აღარც კი ჩამოვიდე, ბარემ ვიყიდი
მეთქი.—წავედი შინ ჩავიციე სანდლის ფერი კაბა,
ეს ახალი ჩექმები, შალეარი შიგ ჩავიკეცი, ყელზე
ახალი ბაღდადი, ქუდი ჩავიტყხე, როგორც აზნაურ
შვილს ეკადრება და წაველ ბაღში. ერთ სკამზე
ჩამოვჯექ და უყურებ ამვლელ—ჩამვლელსა. რა მი-
ლეთის ხალხი გინდა, რომ იქ არ დადიოდეს. ამ
ხალხში ორმა ქალაქის ბიჭმა გაიარა ერხელ; პა-
ტარა ხანს უკან გამოიარეს მეორეთ და სუ ჩექმე-
ბში მიყურებენ. ფეხი ფეხზე გადავიდე და ვფიქ-
რობ, თავის უქუსლო ყელიან ფაფუქებთან ვერ
მოეწონათ მეთქი! მივიხედე კადევ, ისევ ის ბიჭები
არა ვნახე!? ძალიან ცხარეთა ლაპარაკობენ. ბო-
ლოს მოვიდნენ ჩემთან. რაგინდათ შვილოსა მეთქი?
ერთმა დაიწყო:

— კნიაზო, ერთი ოცდა ხუთი მანეთი უნდა
მომაგებინო, შენი ჭირიმე. ეს ბიჭი ახირებულა ამ
კნიაზს ფეხზე ექვსი თითი აქვსო. მე ვეუბნები: რას
მიჭქარამ კნიაზი კაცია, ექვსი თითი რათ ექნებ
მეთქი. ეს გაჯინიანებულა და ახლა სანაძლეო და-
გვილია: ამან ოცდა ხუთი მანათი ამოიღო და მე
ხუთი მანეთი.

რას მიჭქარამთ, თავიღამ მამშორდით, რაებს,
ლაპარაკობთ, ქვეყანა აქ დადის, ბეაბრუთ გინდათ
გამხადოთ მეთქი.

— არა, კნიაზჯან, ხელდახელ ოცდა ხუთ მა-
ნეთიანი უნდა მამაგებინოთ და თუ მოვიგე სადილა-
თაც ქეიფს გაგაწევიანებთო. თუ უკაცრავათ არ ვი-
ქნებით, ერთი ფეხი გაგვაშინჯვინეთო.

რა ხათაბალა გადამეკიდეთ მეთქი! აჰა, ჯანა-
ბას, გამხადეთ მეთქი. გაუშვირე ფეხი და გამხადეს.

— აჰა, რომ ვეუბნები, კნიაზი კაცი ბძანდება
მეთქი, ექვსი თითი არ ექნება! აი კნიაზის ჭირიმე
რომ ოცდა ხუთი მანეთი მომაგებინა.

მეორე უარზე დადგა: არაო, მე ხო ეგ ფეხი
არა ვთქვი, მეორე ვთქვიო.—დამეკარგენით რას
ჩამაცივდით მეთქი, გიყვები ყოფილხართ, თუ საქმე
არა გაქვთ? ამოიღო ი ბიჭმა ოცდა ხუთი მანეთი-
ნი და ამხანაგს ეუბნება.

— აჰა, ამამილია და მამიცია, თუ მეორე ფეხ-
ზე ექვსი თითი არა ჰქონდესო.

დამეღრიჯა მეორე, გეთაყვა კნიაზო, ბედსა მწიე
შენ სადღეგრძელოთაო.—გაუშვირე მეორე ფეხი-
ცა. გამხადა იმ ოცდა ხუთი მანეთის მძღვევლმა
და ორივე ჩექმა ხელში უჭირავს. გაშინჯეს ორივემ.

— ახლა ხომ მოგიგე, ახლაც უარზე
ხარო?

— არ გაძღვეო, მეორემ უთხრა. ახლა ასე
ხელ და ხელ ოცდა ხუთ მანეთიანი ოხრობაა, დამ-
ტყუოვო.

გამართეს ერთმანერთის ლანძღვა. ერთი უი-
თომ არ უშვებს, მაიტა ჩემი მოგებაო. მეორე
ეწევა და თავი უნდა მოაშოროს. მე სეირს უყუ-
რებ, ვნახო ერთი რა გამოვა მეთქი. დაებლაუჯნენ
ერთმანერთსა, ოც და ხუთი მანეთის მძღვევლს
ილიაში ჩემი ჩექმები ეჭირა, ხელიღამ გაუსხლტა
და გაექცა; მეორეც ყვირილით უკან გამოუდგა,
დაიჭით, დაიჭითო. ჩაირბინეს ქვემოთკენ და ველარა
ვნახე. რომ წამოვდექი, ფიქრზე მაშინ მოველ: ვაი
შენ ჩემო თავო, იმ ყურუმსადებს თურმე ჩემ ჩექ-
მებზე არა ჰქონდათ ეს ამბავი მეთქი! ორ ხათაბალას
გაღურჩი და მესამეზე კი ამისთანა ოინი მომი-
ვიდა. ახლა იტყვიო სიზმარი ტყუილიაო.

1877 წ. თიბათვის 3-სა

ანჩისხატის უბნელი.